

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

не таємно

(Гриф обмеження доступу)

Прим. № _____

Навчально-науковий інститут воєнної історії

Кафедра суспільних наук

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

майора

КАС'ЯН

Марини Вікторівни

Тема: “Розвиток деонтологічної культури майбутнього викладача вищого
військового навчального закладу”

Керівник: _____ кандидат педагогічних наук, доцент
_____ Ольга КРАСНИЦЬКА _____.

“ ____ ” _____ 2024 року

До захисту допускається.

Начальник кафедри: доктор психологічних наук, професор
полковник Олег ХМІЛЯР

(підпис)

“ ____ ” _____ 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА	.8
1.1. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на природу деонтологічної культури особистості	8
1.2. Зміст та структура деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу	12
1.3. Роль педагогічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу	27
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	35
2.1. Показники та рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів	35
2.2. Характеристика структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу ...	56
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної вищої військової освіти в напрямі євроатлантичної інтеграції та входження до європейського освітнього простору вимагає трансформації й модернізації системи підготовки майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), упровадження європейських цінностей і підходів у цей процес. Водночас це неможливо без усвідомлення ролі їх морально-етичного становлення, оволодіння культурою професійної діяльності, взаємодії в освітньо-науковому середовищі, формування педагогічних цінностей і професійної свідомості, переосмислення взаємодії в системі «викладач – слухач (курсант, студент)».

Російсько-українська війна посилила важливість роботи викладачів ВВНЗ з боку підготовки висококваліфікованих військових кадрів, здатних до обороноздатності нашої держави, здатних інтелектуально домінувати на полі бою й перемагати противника. Розуміння та усвідомлення ними свого військово-професійного обов'язку, відповідальності за результати підготовки слухачів (курсантів, студентів), ефективна комунікативна взаємодія з ними приводить до успіху на полі бою, що підтверджує необхідність деонтологічної підготовки та розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Сьогодні у ВВНЗ потрібні викладачі, здатні самостійно ухвалювати рішення в ситуації вибору, професійно-мобільні, динамічні фахівці, які володіють почуттям відповідальності за долю країни, серед основних цілей і завдань вбачають систематичне оновлення змісту вищої військової освіти, її безперервність, розробку інноваційних підходів, технологій, методик навчання й виховання, підготовки військових фахівців.

Описуючи проблему загального падіння моральності, девальвації цінностей, падіння престижу педагогічної професії, високого рівня індивідуалізації праці викладача, відсутності етнічної толерантності, С. Хлестова та Ю. Шевченко зазначають, що це негативно відображається на моральному

образі педагогів як членів соціуму [8, с. 96; 9, с. 15]. Істинність судження про важливість морального, інтелектуального, професійно-педагогічного потенціалу сьогодні особливо важлива через зміну парадигми освіти з пояснювально-роз'яснюючої до творчо-розвивальної.

Аналіз літератури засвідчує, що питання деонтологічної підготовки особистості активно досліджують М. Васильєва, Л. Задорожна-Княгницька, І. Гриншпун, А. Максютів, О. Рикачевський, Р. Хмелюк, Л. Хоружа, Г. Шкляєва. Акцентують увагу на деонтологічній готовності до професійної діяльності у своїх працях Ю. Кусий, Л. Романишина, Н. Теличко, Ю. Шевченко.

Дослідження проблеми формування та розвитку деонтологічної культури ґрунтується на положеннях і висновках: теорії деонтології (І. Бентам, І. Кант); концепціях педагогічної деонтології (М. Васильєва, В. Горшенєв, І. Серєда, С. Сливка, Л. Хоружа, Ю. Шевченко), педагогічної етики (Г. Васянович, В. Малахов, М. Тофтул), культурологічної освіти (А. Арнольдєв, Л. Коган, О. Шевнюк, О. Щєлокова).

Питання розвитку деонтологічної культури у своїх наукових розвідках розкривають Ю. Євтушенко, І. Камінська, Л. Перєймибіда, О. Рикачевський, С. Хлєстова, Т. Четвертак, І. Шєплякова.

Вивчення наукових джерел, аналіз підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ дали змогу виявити низку суперечностей, що склалися між:

- системою професійної підготовки викладачів і необхідністю уточнення та доповнення її змісту з урахуванням потреб розвитку деонтологічної культури;
- посиленням наукового інтересу до проблеми деонтологічної складової вищої освіти та недостатньою розробленістю парадигми розвитку деонтологічної культури викладача в системі безперервної військової освіти,
- потребою педагогічної теорії та практики у розвитку безперервності процесу формування деонтологічної культури викладача, з одного боку, та не розробленістю педагогічних умов, що забезпечують його ефективність, з іншого.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню питання деонтологічної підготовки майбутніх фахівців, залишається майже не дослідженим питання розвитку деонтологічної культури педагогів вищої військової школи. Засвідчимо відсутність наукових розробок щодо розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії та практиці, визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження – *«Розвиток деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й розробити структурно-функціональну модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретико-методичний аналіз проблеми розвитку деонтологічної культури викладача.
2. Обґрунтувати показники та визначити рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів.
3. Розробити структурно-функціональну модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Об'єкт дослідження – розвиток деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Предмет дослідження – структурно-функціональна модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння і систематизація наукових джерел для визначення сутності основних понять дослідження, узагальнення теоретичних підходів до питання розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача, характеристики змісту та структури деонтологічної культури викладача вищого військового навчального закладу, з'ясування ролі педагогічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу; моделювання – для розробки структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу;

емпіричні: контент-аналіз документів (освітніх програм) – для вивчення освітніх компонентів в освітніх програмах підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ; анкетування – для з'ясування рівня знань щодо етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності, основ деонтологічної культури; тестування – для обґрунтування показників, визначення рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) – для розробки структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу;

статистичні – методи математичної статистики для обробки результатів констатувального етапу педагогічного експерименту й визначення рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів.

Експериментальна база дослідження Дослідження розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ було проведене на базі Національного університету оборони України. У дослідженні взяли участь 50 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в уточненні поняття «деонтологічна культура викладача вищого військового навчального закладу»,

виокремленні структури деонтологічної культури викладача вищого військового навчального закладу, розробці структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для забезпечення деонтологічної підготовки майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів в освітньому процесі, для розробки технологічного забезпечення розвитку їх деонтологічної культури.

Зміст та основні результати магістерського дослідження представлено у 3 публікаціях:

1. Кас'ян М.В., Красницька О.В. Сутність деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу : International scientific journal «Grail of Science» № 34 (December, 2023) С. 330-332;

2. Кас'ян М.В., Роль педагогічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу : МЦНД, 01.03.2024 р., м. Ужгород, Україна., С. 189-191;

3. Кас'ян М.В., Ніщук В.В., Красницька О.В. Деонтологічна та риторична культура викладача вищого військового навчального закладу. *VI Міжнародна наукова конференція «Наукові тренди постіндустріального суспільства».* (Івано-Франківськ, 26 квітня 2024р.). Київ, 2024. С. 190–196.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (містить 75 найменувань, з них – 2 іноземною мовою) та 3 додатків.

Магістерська робота містить 16 таблиць та 5 рисунків.

Загальний обсяг магістерської роботи становить 91 сторінку, з них основного тексту – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА

1.1. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних учених на природу деонтологічної культури особистості

Сучасні трансформаційні процеси в суспільстві характеризуються очевидними змінами в соціальній, економічній, освітній, культурній, науковій та інших галузях. Проте незмінним залишається формування гуманістичних цінностей особистості, високої моральної культури, культури професійної діяльності й виконання професійного обов'язку, у зв'язку з чим актуальності набуває питання деонтологічної підготовки особистості й зокрема формування деонтологічної культури.

Для розуміння її сутності насамперед вивчимо поняття культури. Передусім воно показує рівень освіченості, вихованості людини, оволодіння певною галуззю знань або діяльності [2, с. 182]. С. Хлестова зазначає, що культура спонукає особистість до пошуку власних життєвих орієнтирів, самообмежень і змін заради реалізації найвищих цінностей [30, с. 22].

На думку Л. Кормич, культура розширює межі вибору, дає змогу особистості самій шукати відповіді, співвідносячи свої уявлення з тими, що склалися в суспільстві. Виховне значення культури полягає в тому, що вона надає можливість транслювати загальнолюдські та національні цінності, норми, традиції, включаючись у багатовимірний і неоднозначний світ [16].

Згідно з поглядами Л. Саракун, культура є процесом і результатом реалізації у природі людських цілей за законами природи. Це можливо лише в суспільстві, у конкретному соціальному середовищі. Матеріальні й духовні надбання людей, зі свого боку, є предметним втіленням їхніх здібностей,

сутнісних сил і відносин, виконання свого обов'язку. Ці надбання виявляються зовнішньою формою культури. Натомість внутрішнім її змістом постає розвиток людини як суспільної істоти, формування її потреб, здібностей, форм спілкування. У такий спосіб, підводить підсумки дослідниця, культура стає засобом розвитку, становлення та соціалізації людини [24, с. 10].

Як зазначає Т. Кожушкіна, особистість засвоює культуру, стаючи об'єктом культурного впливу, та створює її, будучи суб'єктом культурної творчості. Водночас головною функцією культури є формування особистості у процесі діяльності як носія та виразника культурних цінностей [15, с. 28].

Отже, культура, на думку науковців, є способом духовно-практичного самовизначення особистості, розвитку власної системи цінностей, норм поведінки і способів реалізації себе в суспільстві, що відображає безпосередню єдність людини та суспільної форми практики. Професійна діяльність ставить свої вимоги до особистості як фахівця, виконання професійного обов'язку, культури взаємодії у професійному середовищі, культури поведінки, що спрямовує нас до розгляду деонтологічної культури.

Питання деонтологічної культури сьогодні активно вивчається науковцями, проте наші наукові розвідки засвідчують відсутність однозначного аргументованого тлумачення цієї педагогічної категорії. Тож звернемося насамперед до історичних її витоків.

Дослідження питання деонтологічної культури розпочав англійський філософ і правознавець Ієремія Бентам (1748–1832 рр.), який ще на початку XIX століття взяв на себе сміливість ввести в науковий обіг визначення поняття «деонтологія» та трактувати його як науку про належний професійний обов'язок людини [2, с. 7].

Зарубіжні вчені у своїх працях приділяють значну увагу природі деонтологічної культури особистості. Так, американський філософ та етик Л. Кольберг запропонував теорію морального розвитку, де він розглядає етапи

розвитку моральних уявлень і рівнів моральної свідомості особистості [51]. Німецький філософ І. Кант вважав, що деонтологічна культура полягає в дотриманні загальних моральних принципів та поведінкових норм, які є загальними для всіх людей та не залежать від конкретних обставин [5].

Видатний український педагог В. Сухомлинський, розглядав деонтологічну культуру, як здатність особистості дотримуватися внутрішніх моральних принципів і принципів поведінки в соціальному середовищі, де вона знаходиться. У своїх працях він надає важливого значення вихованню моральних якостей у дітей та підлітків, що складає основу формування їх деонтологічної культури в майбутньому [27].

З погляду Н. Стельмах, деонтологічна культура відображає усвідомлення фундаментальних нормативних вимог щодо обраної професії, реалізацію вектору гуманістичної спрямованості особистості, формування компетентності, визначення пріоритетів і професійно значущих потреб, розуміння, засвоєння й залучення у діяльність базових принципів педагогічної деонтології [26, с. 150]. І. Шеплякова тлумачить її як складову професійної культури особистості, що виявляється в належному виконанні нею професійних зобов'язань, закріплених у змісті професійних деонтологічних норм [43].

Деонтологічна культура, за визначенням С. Хлестової, виявляється в сукупності духовно-інтелектуальних, емоційно-ціннісних і професійно-етичних якостей особистості, що визначають етичну та культурну значущість її життєдіяльності [35]. Дослідниця наголошує, що це поняття охоплює повний змістовий спектр деонтології та культури, однак є новим якісним утворенням, яке не лише відображає цінності у їх «людському вимірі», а й зумовлює їх «діяльне освоєння», реалізацію цього виміру на всіх рівнях організації та соціального самовияву.

Водночас деонтологічну культуру С. Хлестова визначає як одну з найбільш важливих складових професійної культури особистості. Її формування

виявляється процесом поступового вироблення інтелектуальних, емоційно-ціннісних та операційних якостей у структурі особистості майбутніх фахівців [32, с. 72].

Засади філософії освіти, теорії особистості та суб'єктного підходу, теоретико-методологічні засади деонтології та професійної культури є основними положеннями, на яких ґрунтується формування деонтологічної культури особистості [5]. Філософія освіти розглядає її як складову моральної культури, що містить систему моральних цінностей, норм і принципів поведінки особистості. Теорії особистості та суб'єктного підходу – як результат формування індивідуальності та саморозвитку особистості [51].

Таким чином, аналізуючи погляди вітчизняних та зарубіжних учених на природу деонтологічної культури особистості, можна зробити наступні висновки:

- деонтологічна культура особистості є складним і багатограним феноменом, що має важливе значення для успішності в будь-якій сфері діяльності;
- деонтологічна культура особистості є системою моральних норм, цінностей, установок та уявлень, що визначають професійну поведінку людини;
- деонтологічна культура особистості є важливою складовою професійної культури та основою підготовки фахівця.

Стратегія формування деонтологічної культури полягає в розвитку особистості, здатної вільно орієнтуватися у складних соціокультурних обставинах, відповідально та професійно діяти у професійному середовищі [30, с. 7]. Варто приділити увагу духовному зростанню, морально-етичному становленню особистості, формуванню цілісного гуманістичного світогляду, професійних цінностей, розвитку професійних знань, що дасть змогу їй комплексно реалізувати свій творчий потенціал у професійній поведінці та професійній діяльності.

1.2. Зміст та структура деонтологічної культури викладача вищого військового навчального закладу

Професійно-педагогічна діяльність викладача ВВНЗ має надзвичайно важливе значення для розбудови української держави, формування її інтелектуального потенціалу, що прямо впливає на економічний, соціальний, політичний, культурний і духовний розвиток країни та українського суспільства. Ба більше, перед ним постає відповідальне завдання здійснювати не тільки професійну підготовку військових фахівців, а й виховувати духовно багатих, національно свідомих, висококультурних військовослужбовців, здатних до постійного самовдосконалення та розвитку, спроможних зайняти й відстоювати активну професійну та соціальну позицію, здатних до розвитку обороноздатності держави [17].

Однією з основних вимог до викладача завжди був високий рівень педагогічної культури, що стає ключовою характеристикою в контексті підготовки фахівців, які не лише володіють професійними знаннями та вміннями, а й виявляють високий рівень етичних стандартів і комунікативних навичок.

Педагогічна культура постає цілісною сутнісною характеристикою особистості викладача, умовою ефективності професійно-педагогічної діяльності, відображенням системи професійних цінностей, смислів, мотивів і цілей. Її головними компонентами варто виділити наступні:

- педагогічна спрямованість або розуміння вектору власної діяльності в контексті мети й поставлених завдань [5]. Як зауважує О. Красницька, педагогічна спрямованість передбачає позитивне ставлення викладача до професійно-педагогічної діяльності, стійкий інтерес до неї, схильність займатися нею, що поступово переходить у пристрасну захопленість і життєву потребу в цій діяльності, а також його активність та ініціативність у процесі професійно-

педагогічної діяльності, бажання розвивати свої знання, уміння, навички, задовольняти таким чином матеріальні й духовні потреби. Педагогічна спрямованість визначає цілі, що ставить перед собою викладач, прагнення, йому властиві, мотиви, відповідно до яких він діє [18, с. 26];

- психолого-педагогічна ерудиція, що зумовлює розуміння індивідуально-психологічних особливостей особистості, дає змогу правильно добирати методи, техніки, прийоми, що сприяли б максимальному розкриттю потенціалу кожного слухача (курсанта, студента);

- педагогічні вміння, що засвідчують готовність викладача до здійснення професійно-педагогічної діяльності, уможлиблюють критичне, креативне, системне мислення викладача у змісті організації освітнього процесу, вміння поєднання навчальної, методичної, наукової та організаційної діяльності [5].

Педагогічна культура охоплює духовну сторону особистості викладача, ціннісну сферу, етичну поведінку, культуру спілкування, культуру взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу, культуру зовнішнього вигляду, культуру почуттів, інтелектуальну культуру, мовну культуру. У зв'язку з цим варто виділити три основні складові педагогічної культури: духовну, деонтологічну, риторичну [18, с. 191–192]. Зупинимось детальніше на деонтологічній культурі викладача ВВНЗ та її ролі в успішній реалізації професійно-педагогічної діяльності.

Слушною є думка М. Фіцули, що деонтологічна культура викладача формується на основі його професійних обов'язків, що, зі свого боку, зумовлює набуття ним провідної соціальної функції у змісті сприяння успішному вирішенню поставлених освітньо-наукових завдань [28, с. 132]. Водночас С. Хлестова наголошує, що деонтологічна культура відіграє роль посередника, завданням якого є інтеграція потреб та інтересів суспільства й певних його професійних груп. Таким чином, деонтологічна культура містить у

собі соціальну мету та обов'язки викладача щодо виконання професійних освітніх, наукових, організаційних завдань [30, с. 24].

Обґрунтованим є твердження, що основою деонтологічної культури викладача є моральне особистісно-ціннісне підґрунтя як сформованість сукупності необхідних професійно значущих якостей (доброзичливість, гуманність, толерантність, педагогічна справедливість, принциповість, чесність, порядність, тактовність) та базових педагогічних цінностей, що набули характеру деонтологічних норм [41].

У цьому контексті варто звернути увагу на зауваження В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя щодо важливості дотримання викладачем моральних та етичних принципів у професійно-педагогічній діяльності, адже вони відображають гуманістичну спрямованість, демократизм, чесність, педагогічну справедливість, відповідальність педагога, без чого неможливе навчання й виховання слухачів (курсантів, студентів) [2; 13; 56]. Істинність судження про важливість морального, інтелектуального, етичного потенціалу сьогодні особливо важлива через зміну парадигми освіти від пояснювально-роз'яснювальної до творчо-розвивальної.

Гуманістична спрямованість виступає як деонтологічна норма для викладача. Вона передбачає ставлення до слухача (курсанта, студента) як до особистості та індивідуальності, яка має право на свободу вибору, розвиток і реалізацію своїх здібностей, розкриття потенціалу, а також формування індивідуальної освітньої траєкторії в освітньому процесі. Демократизм вимагає забезпечення рівних умов для навчання й виховання всіх слухачів (курсантів, студентів) незалежно від їхнього соціального походження чи статусу, релігійних переконань, політичних вподобань, займаної посади, досвіду служби. Сучасним вищим військовим навчальним закладам потрібен викладач, здатний мислити в межах гуманістичної педагогіки.

Отже, деонтологічна культура представляє собою систему знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, що регулюють професійну діяльність особистості. Її специфіка полягає в тому, що вона проявляється в чіткому розумінні й виконанні викладачем ВВНЗ свого військово-професійного обов'язку, несенні відповідальності за результати професійно-педагогічної діяльності, умінні будувати взаємостосунки зі слухачами (курсантами, студентами), колегами згідно з нормами педагогічної етики. Деонтологічна культура свідчить про рівень розвитку професійної свідомості, відображає культуру поведінки викладача [19, с. 194]. Можемо зазначити, що у векторі реалізації професійних компетенцій викладача ВВНЗ вона передбачає реалізацію таких обов'язкових принципів:

- гуманістична спрямованість освітнього процесу, орієнтована на взаємодію зі слухачами (курсантами, студентами) з позиції індивідуального, особистісного, комплексного підходів, що дають змогу обрати найдоречніші та найоптимальніші моделі взаємодії. Головною метою передбачено забезпечення перспективних умов для всебічного й повноцінного розвитку особистості кожного слухача (курсанта, студента);

- спрямованість на реалізацію мети професійно-педагогічної діяльності. Важливо усвідомлювати кінцевий та бажаний результат діяльності. Водночас потрібно передбачати як позитивні, так і негативні наслідки, створюючи в такий спосіб підґрунтя для попередження небажаних тенденцій в освітньому процесі. Важливо, щоб викладач ВВНЗ розумів необхідність поділу мети навчання на глобальну, що залежить від сучасних суспільних викликів; стратегічну, що ставиться на кілька навчальних років; тактичну, що окреслює певний проміжок часу (рік, квартал, місяць); процедурну, що окреслює одне навчальне заняття [71];

- гармонійний баланс поваги й вимогливості до слухачів (курсантів, студентів). Формування довіри, взаємоповаги сприяє відкриттю нових сил і

створює позитивне підґрунтя для обміну ідеями, пошуком спільного вектору розвитку й надихає здобувачів освіти на власні наукові пошуки з питань, що становлять для них інтерес. Водночас чіткі вимоги, наприклад, до розвитку наукового мислення сприяють зростанню особистості слухача над самим собою. Таким чином, на наш погляд, формується цілісність «Я-слухача» що уособлює єдність теоретичних знань, умінь і навичок та практичного їх втілення під час навчання;

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що передбачає ставлення до слухача (курсанта, студента) як до суб'єкта освітнього процесу, що відповідає студентоцентрованому підходу. Це допомагає пропорційно реалізовувати спілкування, коли викладач не захоплює увесь простір комунікації, а взаємодіє зі здобувачами з погляду демократично-гуманістичної позиції, вислуховує, враховує позиції, новаторські думки, ідеї та заохочує до ініціативності, самостійності, творчості [67].

Теоретико-методичні засади деонтології та професійної культури вказують на те, що формування деонтологічної культури викладача вищого військового навчального закладу повинно базуватися на знанні норм та принципів етики. Важливо розуміти, що формування деонтологічної культури є невід'ємною частиною формування педагогічної культури викладача в цілому [7].

Доєднуємося до бачення О. Красницької, що деонтологічна культура базується на моралі, педагогічній вимогливості, справедливості, честі, гідності, совісті, дотриманні етичних норм у професійно-педагогічній діяльності та наступних принципів педагогічної деонтології:

- сприяння гармонійному професійному розвитку слухача відповідно до його нахилів, здібностей, знань та вмінь;
- справедливості в оцінюванні результатів освітньої діяльності відповідно до прикладених зусиль і заслуг;

- сприятливого впливу на слухача (морального, фізичного); гуманізму у професійно-педагогічній діяльності, усвідомленні значущості кожного слухача (курсанта, студента);
- особистісно орієнтованого спілкування з усіма учасниками освітнього процесу;
- наданні освітніх послуг (консультацій, індивідуальних занять тощо) всім слухачам без винятку;
- ставлення до професійно-педагогічної діяльності як до життєвої цінності, усвідомлення відповідальності за результати слухачів (курсантів, студентів) [19, с. 194].

Деонтологічна культура виключає порушення викладачем етичного кодексу, педагогічного такту, неякісне виконання освітньо-наукових завдань, відсутність підвищення кваліфікації, зупинку у професійному розвитку [19, с. 195]. Вдало наголошує Г. Шкляєва на необхідності оволодіння викладачем знаннями про нормативну поведінку в різних ситуаціях професійної діяльності, формуванні вмінь і потреби діяти відповідально, будувати стосунки в системі «людина–людина» на основі деонтологічних принципів, норм та вимог, розвитку здатності до рефлексії особистої поведінки, дій і вчинків [46].

У світлі виконання викладачем професійного обов'язку деонтологічна культура сприяє ефективності його роботи в команді задля досягнення високих освітньо-наукових результатів. Зокрема допомагає створити особливу ауру, коли в середовищі команди панує спільна мета, психологічна сумісність, взаєморозуміння та взаємопідтримка, почуття довіри, конструктивна, взаємодоповнююча, своєчасна критика, культура слухання, психологічна безпека, готовність до змін і нових викликів [63].

Таким чином, деонтологічна культура викладача ВВНЗ передбачає дотримання принципів справедливості, суворой моралі та етики у взаємодії зі

слухачами (курсантами, студентами). Викладач повинен бути прикладом для них, випромінюючи високі педагогічні цінності, працюючи насамперед для своєї аудиторії. О. Красницька, описуючи постать справжнього викладача, зазначає, що він захоплюється своєю діяльністю, отримує від неї задоволення, реалізує в ній свої прагнення й тому постійно змінюється та рухається вперед, адже для нього потрібно бути тут і зараз, бути сучасним, бути «у тренді», працювати для майбутнього [20].

Високий рівень деонтологічної культури викладача свідчитиме про його вчинковість, яка, згідно з О. Хміляром, визначається через виразну, усвідомлювальну й сильну суб'єктну мотивацію до перетворення світу та себе у ньому за власними законами, через цілеспрямованість, здатність самотійно визначати цілі, обирати чи створювати оригінальні й водночас адекватні їм засоби та способи, через прояв виваженої ризикованості, упевненості в ухваленні рішень, через наявність високої працездатності, продуктивності, вправності, старанності й виконавчої дисципліни, здатності до адекватної критичної оцінки результатів своєї активності та вміння вчитися на власному досвіді [37].

Викладач несе особисту відповідальність за організацію освітнього процесу, змістове наповнення навчальних дисциплін, роботу з аудиторією, результати навчання слухачів (курсантів, студентів), власні слова та вчинки. Викладач, здатний на вчинок, завжди працюватиме задля успіху слухача (курсанта, студента), його діяльність відрізнятиметься високою результативністю й продуктивністю.

Визнання результатів роботи викладача, важливості його внеску в підготовку слухачів, досягнення успіху через реалізовані цілі підвищують його мотивацію та спрямовують на подальшу роботу для аудиторії [23].

Отже, розуміння й виконання викладачем ВВНЗ професійного обов'язку, виявлення високих моральних і педагогічних цінностей, педагогічна вимогливість та гідність, дотримання норм педагогічної й військової етики,

гуманізму, усвідомлення значущості кожного слухача (курсанта, студента), професіоналізм, постійний професійний та особистісний розвиток свідчитимуть про належний рівень деонтологічної культури.

Аналіз підходів М. Васильєвої, С. Хлестової, І. Шеплякової, Г. Шкляєвої дав змогу тлумачити деонтологічну культуру викладача ВВНЗ як складову педагогічної культури, що відображає сукупність педагогічних цінностей та морально-етичних якостей, що визначають етичну й культурну значущість його діяльності, виявляються в поведінці та виконанні ним професійного обов'язку.

Розуміння сутності деонтологічної культури викладача ВВНЗ дає змогу нам розглянути її структуру, для чого проаналізуємо підходи науковців до визначення її компонентів.

Так, Ю. Кусий зазначає, що «деонтологічна культура викладача уособлює у своїй структурі такі елементи, як гуманне ставлення до здобувача освіти; піклування про здоров'я всіх учасників освітнього процесу; надання педагогічних послуг особистості незалежно від расової, політичної та регіональної приналежності; плекання й розвиток самоповаги й поваги до честі та гідності іншої людини, формування вектору на реалізацію «педагогічного оптимізму» [23, с. 4].

Досліджуючи питання деонтологічної культури соціального педагога, І. Шеплякова виокремлює в її структурі наступні компоненти:

- ціннісний, представлений сукупністю професійно-групових цінностей та професійно значущих якостей (милосердя, гуманність, толерантність);
- когнітивний, що містить систему деонтологічних знань;
- нормативний як сукупність деонтологічних норм;
- поведінковий, що характеризує деонтологічну культуру як спосіб реалізації усвідомлених деонтологічних норм як професійно-групових цінностей у практичній професійній діяльності [44, с. 257].

Водночас дослідниця саме ціннісний компонент вважає системоутворюючим ядром деонтологічної культури. Його основу складають професійно-групові цінності, під якими розуміється «сукупність ідей, концепцій, норм, що регулюють професійну діяльність певних груп фахівців» [38], що «носять цілісний характер і виступають як пізнавально-діяльнісна система, що володіє стабільністю та повторюваністю» [26].

Безумовно, професійно-групові цінності мають формуватися на основі загальносупільних і спільно виступати ціннісною основою для формування індивідуально-особистісних цінностей як «системи ціннісних орієнтацій особистості, складного соціально-психологічного утворення, що відображає її цільову та мотиваційну спрямованість» [39].

Таким чином, професійно-групові цінності мають бути невід'ємною складовою системи ціннісних домінант викладача, адже, саме «асимілюючи професійно-групові цінності, він будує свою систему цінностей, елементи якої набувають вигляду деонтологічних засад» [44, с. 69].

Будучи теоретично осмисленими в межах деонтології як науки, означені цінності набувають характеру деонтологічних категорій. До них С. Хлєстова відносить «добро» (як «одну з найвагоміших категорій деонтології, у якій виражається позитивне морально-етичне значення явищ суспільного та морального життя у співвідношенні із суспільством і професійним ідеалом» [34, с. 92]) та «обов'язок» (як «сукупність моральних і професійних зобов'язань перед суспільством» [34, с. 92], що «виступає як нормативна категорія, яка регламентує соціальні обов'язки, які повинен виконувати індивід в силу суспільної необхідності» [34, с. 93]).

С. Хлєстова наголошує на суб'єктивації професійно-групових цінностей, яку розуміє як «ступінь реалізації ідеально-ціннісного, трансформації потенційного в актуальне» [33, с. 69] і вважає, що рівень суб'єктивації

професійно-групових цінностей є показником «особистісно-професійної розвиненості фахівця, його деонтологічної культурності» [33, с. 69].

Так, суб'єктивація професійно-групових цінностей виявляється в ціннісному ставленні до професійної діяльності (показником якого є розуміння й оцінка цілей та завдань діяльності викладача, усвідомлення цінності професійних знань, задоволеність працею), і в діяльності як характеристиці особистості, що засвідчує максимальний ступінь розвитку певних властивостей та якостей індивідуума.

Ефективним процес суб'єктивації професійно-групових цінностей викладачів може бути лише за умови сформованості у викладача сукупності професійно значущих якостей (милосердя, гуманність, толерантність) як ціннісного підґрунтя, сукупності «цінностей–якостей» як складника ціннісного компоненту деонтологічної культури [11].

Поряд з основними деонтологічними категоріями С. Хлєстовою виокремлено універсальні (чесність, справедливість, щастя, допомога іншим) та «індивідуальні» деонтологічні категорії (гідність, совість, честь, альтруїзм) [34, с. 91]. Водночас універсальні деонтологічні категорії втілюються у змісті основної деонтологічної категорії «добро», а індивідуальні – основної деонтологічної категорії «обов'язок». Зі свого боку, разом категорії «добро» та «обов'язок» втілюються у поняття «деонтологічна культура майбутнього фахівця» [27].

Варто зауважити, що професійні зобов'язання – це конкретні правила, в узагальненій формі закріплені у професійних нормах, що деталізують зміст професійного обов'язку фахівця та визначають лінію його професійної поведінки [25]. Професійний обов'язок викладача ВВНЗ може бути деталізований у його професійних зобов'язаннях.

Аналіз нормативно-правової бази та поглядів науковців щодо окресленої проблематики дав змогу до них віднести такі: забезпечення педагогічної

доцільності змісту, форм і методів роботи, сприяння у формуванні гуманних відносин в освітньому середовищі, збір інформації, пов'язаної з інтересами і потребами здобувачів освіти, сприяння розвитку соціальних ініціатив, різних видів взаємодопомоги [23].

Цікавим видається дослідження деонтологічної культури майбутніх лікарів Ю. Євтушенко, у структурі якої вона виділяє наступні компоненти:

- когнітивний (професійні знання та компетентності);
 - аксіологічний (наявність професійно-етичних цінностей);
 - мотиваційний (інтерес до використання морально-етичних норм у майбутній професійній діяльності);
 - особистісно-рефлексивний (морально-етичні переконання у професійній діяльності);
 - поведінковий (реалізація деонтологічних норм у практичній діяльності)
- [72 с. 44]

Досліджуючи деонтологічну культуру студентів закладів вищої освіти, С. Хлєстова означила професійний, характерологічний, морально-етичний компоненти. Професійний відображає систему професійних знань та вмінь, що відповідають вимогам професійної діяльності, функціям та обов'язкам майбутнього фахівця, професійну толерантність, тактовність, вимогливість.

Характерологічний компонент містить сукупність тих особливостей, що відрізняють професійну діяльність одного фахівця від професійної діяльності іншого, має свою індивідуальність і неповторність пріоритетності характерологічних рис.

Морально-етичний компонент містить бажання допомогти іншим, морально-етичну відповідальність, повагу до своїх колег [34, 35, с. 65–66].

Таким чином, аналіз наукових розвідок Ю. Євтушенко, Ю. Кусого, С. Хлєсової, І. Шеплякової, Г. Шкляєвої, власний практичний досвід

військово-професійної діяльності дав змогу окреслити структуру деонтологічної культури викладача ВВНЗ, відображену на рис. 1.1.

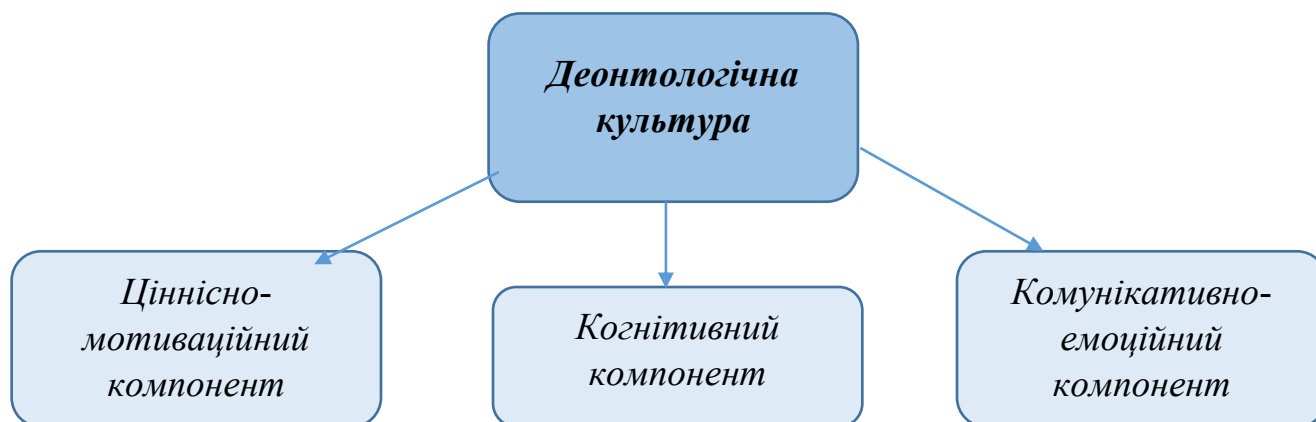

Рис. 1.1. Структура деонтологічної культури викладача ВВНЗ

Ціннісно-мотиваційний компонент деонтологічної культури представляє сукупність педагогічних цінностей викладача ВВНЗ, педагогічну спрямованість і мотивацію до професійно-педагогічної діяльності. Ю. Гарієвський дає визначення педагогічним цінностям. У них він вбачає особливості професійно-педагогічної діяльності, що дають змогу викладачу задовольняти власні матеріальні, духовні та суспільні потреби і які виступають орієнтиром його соціальної й професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети [66].

О. Александрова поділяє думку Л. Подоляка та В. Юрченка й серед педагогічних цінностей виокремлює наступні:

- людина, її життя, фізичне та психічне здоров'я, що проявляється у повазі й любові до здобувача освіти, прагненні служити йому;
- цінності-знання, що засвідчують систематичне поповнення та вдосконалення професійних знань як необхідної умови професійного зростання;
- ціннісно-мотиваційна настанова на розвиток творчого потенціалу, прагнення до самореалізації та самовдосконалення;

– цінності-ставлення, що відображають ставлення викладача до себе та здобувачів як суб'єктів професійно-педагогічної діяльності, розвиток почуття гідності й честі [1; 67; 76].

Когнітивний компонент деонтологічної культури викладача ВВНЗ відображає розуміння засад педагогічної деонтології, знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності, основ деонтологічної культури.

Комунікативно-емоційний компонент деонтологічної культури охоплює дотримання морально-етичних і деонтологічних норм у процесі педагогічного спілкування та загалом професійно-педагогічної діяльності, стиль педагогічного спілкування, прояв педагогічного такту, емоційну складову спілкування та поведінки викладача. Остання має вельми важливе значення, оскільки переживання і прояв емоцій значно впливають на педагогічну взаємодію між суб'єктами професійно-педагогічної діяльності.

Т. Білан доцільно зазначає, що у процесі педагогічної взаємодії викладач знаходиться в емоційно забарвленому комунікаційному середовищі, де за різних обставин в межах особистісного простору й діяльності суб'єкти переживають низку різних емоцій, спричинених різними обставинами: радість, упевненість, тріумф, злість, страждання, неспокій, страх, довіра, вдячність, симпатія, туга, сум, нудьга, розпач, заздрість, розгубленість, ревності, розчарування, образа, сумнів, зніяковілість, сором, відраза. Певні емоції спонукають до вчинків, висловлювання, інші навпаки, до бездіяльності, пасивності, відстороненості. Тож емоційний досвід містить у собі не тільки індивідуальні переживання, але й емоційні співпереживання, що виникають під час спілкування між суб'єктами педагогічної взаємодії [68, с. 210].

Прояв емпатії викладача позитивно впливає на взаємодію зі слухачами (курсантами, студентами), дає змогу зрозуміти їхні почуття й переживання, емоційний стан, проявляється у формі співчуття та співпереживання. Уміння

поставити себе на місце здобувача відкриває йому можливості «до серця» свого учня.

Н. Герасімова загалом називає емпатію професійно значущою якістю викладача. Дослідниця вказує, «...починаючи взаємодію, він повинен увійти в емоційний контакт зі слухачем (курсантом, студентом), контакт на рівні почуттів, установити з ним відкриті, доброзичливі стосунки, тобто має відбутися емпатійне приєднання викладача до слухача (студента) ще до активних дій з ним. Емпатійне приєднання – це особлива психічна активність педагога, що містить предраціональний контакт зі студентом. Емпатія виступає як психологічний орієнтир взаємодії викладача зі слухачем, що уточнюється на фазі раціоналізації педагогічної взаємодії. Емпатійні прояви є базисом для розуміння педагогом особливостей, мети, мотивів слухача, що є необхідною умовою успішного прогнозування та управління його активністю в кожній конкретній ситуації» [67].

Стиль педагогічного спілкування виявляє характерний для викладача спосіб і засоби взаємодії зі слухачами (курсантами, студентами), колегами. Педагогічний такт, як зазначає О. Красницька, належить до моральних регуляторів освітнього процесу, взаємодії викладача зі здобувачами освіти, освітянами й науковцями, ґрунтується на морально-етичних якостях викладача, зокрема доброзичливості, чуйності, щирості, відданості своїх справі, тактовності [19, с. 441].

Таким чином, створюється надійний базис для формування «дотичних точок у спілкуванні» викладача зі слухачами (курсантами, студентами). Важливою умовою в отриманні оптимального результату є сформованість у викладача «внутрішнього осередку» професійно важливих якостей і вміння диференціювати й транслювати програмний матеріал, скеровуючи компетенції на розвиток слухачів (курсантів) [17]. Будучи джерелом знань і натхнення для них, а також завдяки вимогливості та педагогічно доцільному спілкуванню,

тактовності й толерантності викладач допомагає їм досягати високих цілей у навчальній і професійній діяльності [17, с. 14].

Аналіз літературних джерел вивив у структурі деонтологічної культури такі рівні:

1. Елементарний рівень. У викладача наявні лише окремі якості професійної діяльності. Здебільшого, це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання. Проте через брак спрямованості на розвиток особистості слухачів (курсантів, студентів), техніки організації діалогу продуктивність його діяльності є низькою. З позицій педагогічної деонтології відбувається ознайомлення майбутнього викладача з принципами, нормами і правилами професійно-педагогічної поведінки й чітке їх засвоєння.

2. Базовий рівень. Викладач володіє основами професійно-педагогічної діяльності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки зі слухачами (курсантами, студентами) й колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано діяльність. З позицій педагогічної деонтології – розкриття соціальної та виховної значущості дотримання викладачем норм педагогічної етики у професійній діяльності.

3. Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій викладача, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Викладач самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості слухачів (курсантів, студентів). З позицій педагогічної деонтології – формування моральних цінностей педагогічної професії та відповідних якостей викладача; вивчення несприятливих чинників освітнього процесу з метою мінімізації їх впливу на розвиток особистості слухачів (курсантів, студентів).

4. Творчий рівень. Характеризується ініціативністю й творчим підходом до організації професійної діяльності. Викладач самостійно конструює оригінальні, педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. З позицій педагогічної деонтології сформовано індивідуальний стиль професійно-педагогічної діяльності, особливості етичної поведінки викладача при розв'язанні складних ситуацій: розробка алгоритму індивідуальної взаємодії; пошуки шляхів усунення шкідливих наслідків недоброякісної роботи; визначення типових помилок професійної поведінки, пов'язаних із порушенням норм педагогічної моралі тощо [42].

Отже, деонтологічна культура відображає систему цінностей, знань, умінь, ставлень, мотивів, що регулюють професійно-педагогічну діяльність викладача та спрямовують його поведінку на дотримання етичних і деонтологічних норм, розвиток деонтологічної культури. Усвідомлення свого військово-професійного обов'язку формує педагогічну спрямованість викладача, мотивує до діяльності, спонукає нести відповідальність за її результати.

Деонтологічна культура впливає на формування особистості майбутнього викладача ВВНЗ і подальший розвиток як науково-педагогічного працівника, реалізацію в освітній діяльності, у взаємодії зі слухачами (курсантами, студентами), колегами з освітньо-наукової спільноти. Розвиток деонтологічної культури є складним і багатогранним завданням, що потребує насамперед розуміння її сутності та форм, методів, засобів розвитку. Важливо враховувати, що вона базується на системі цінностей і норм професійно-педагогічної діяльності, а її розвиток вимагає системного й комплексного підходу.

1.3. Роль педагогічної деонтології у професійній діяльності викладача вищого військового навчального закладу

Сучасні події на теренах України, рух до європейського освітнього простору підтверджують вагомість формування інтелектуального потенціалу нашої держави. Виграють війни не техніка і зброя, а насамперед люди. Тож якісна підготовка військових фахівців на сьогодні стає пріоритетним напрямом у сфері вищої освіти. А. Зельницький підтверджує, що перед системою вищої військової освіти нині постали нові виклики та завдання щодо забезпечення навчання, розкриття індивідуального потенціалу кожного військового фахівця відповідно до сучасних потреб Збройних Сил України [73].

Найважливішу роль у процесі підготовки військових кадрів, наголошує А. Вітченко, відіграють викладачі ВВНЗ, які відповідно до власних фахових компетенцій сприяють розвитку професійних знань, умінь і навичок військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки й оборони України [8]. Справжні викладачі, як зазначає О. Красницька, які захоплюються своєю діяльністю, реалізують у ній прагнення та найкращі освітні задуми, орієнтовані на результат і синтезують унікальні знання, є лідерами, які відкривають слухачам (курсантам, студентам) можливості розвитку, самовдосконалення та зростання [19, с. 14].

Професійна компетентність викладача ВВНЗ спирається на цілу низку взаємопов'язаних компонентів, які за сукупністю впливу сприяють набуттю необхідного досвіду й успішної реалізації компетенцій у слухачів (курсантів, студентів) [22]. У цьому контексті підвищуються вимоги до самого викладача ВВНЗ, виконання ним професійного обов'язку, його систематичного особистісного та професійного зростання й розвитку. Тож набуває актуальності питання ролі та місця педагогічної деонтології у професійній діяльності викладачів ВВНЗ.

Водночас зауважимо, що викладач – це людина, яка несе загальнолюдські цінності в суспільство, відповідає за зміст професійних норм і ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців. У цьому контексті ми співвідносимо змістовну складову ціннісного компоненту деонтологічної культури з особистісною спрямованістю людини, що виявляється у професійній культурі, культурі мовлення, спілкування, емоційного та чуттєвого сприйняття дійсності. Саме ці аспекти педагогічної деонтології ми пов'язуємо з професійною діяльністю та відповідальною активністю викладача щодо людської природи, суб'єктивного ставлення до об'єктивних реалій життя, збереження та примноження гуманістичних цінностей сучасного суспільства [69, 57].

Педагогічну деонтологію сьогодні розглядають як науку, що вивчає специфіку поведінки викладача/освітянина, досліджує особливості формування його професійного обов'язку. За змістом вона поєднує у своїй структурі такі етичні категорії: усвідомлення відповідальності, справедливе ставлення, чесність і гідність, повага до здобувачів освіти та колег, емпатія, демократичний стиль спілкування [19, с. 26].

Основні засади педагогічної деонтології проаналізовано у працях М. Васильєвої [5, 171], Л. Хоружої [40, с. 22], Ю. Шевченко [42 с.17]. Ці дослідники з'ясували її тісний зв'язок з етикою, оскільки акцентують увагу на необхідності гуманізації освітнього процесу: «...предметом дослідження педагогічної деонтології є професійна поведінка педагога, сформованість у нього професійно-педагогічної моральності, а предметом педагогічної етики – закономірності виявлення моралі у свідомості, поведінці, стосунках і діяльності» [42, с.18].

Зі свого боку, А. Шевченко розглядає педагогічну деонтологію як науку про професійну поведінку викладача, його обов'язок. Її змістом вказує систему морально-етичних норм і принципів, необхідних для виконання професійних зобов'язань. Ключовими етичними категоріями педагогічної деонтології є

обов'язок, відповідальність, справедливість, честь і гідність, гуманність, демократичність, повага, співчуття [42, с. 18].

Педагогічна деонтологія має на меті обґрунтування необхідності свідомого підпорядкування власних інтересів потребам суспільства в гармонійному поєднанні особистого й суспільного [26]. Основними її завданнями окреслюють такі: визначення дієвих норм професійного обов'язку та моралі; розробка принципів, що сприяють реалізації поставлених завдань у професійно-педагогічній діяльності; виконання певних кроків щодо оптимізації діяльності викладача в освітній і науковій галузях; сприяння розвитку компетентностей викладача та передача досвіду [2]. Згідно з твердженням Н. Венцевої, деонтологія є невід'ємною частиною професійної діяльності викладача, оскільки він постійно взаємодіє з колегами та здобувачами вищої освіти [74, с. 54].

Педагогічна деонтологія як наука про відповідальне ставлення викладача до професійного обов'язку сприяє формуванню його значущих морально-етичних якостей, зокрема таких: порядність, терпіння, толерантність, совісність, патріотизм, мужність, рішучість, мобільність, вимогливість, цілеспрямованість, відповідальність, справедливість, правдивість, чесність, самостійність, комунікабельність, професіоналізм [34].

Як зазначає Л. Хоружа, педагогічна деонтологія знаходиться в тісному зв'язку з педагогічною та ораторською майстерністю викладача [40]. Дійсно, усвідомлення й розуміння морально-етичних принципів діяльності не є запорукою професійного успіху та налагодження ефективної взаємодії викладача ВВНЗ із слухачами (курсантами, студентами) за умови відсутності навичок цікавого й аргументованого викладення матеріалу, використання сучасних методик, технологій, прийомів для побудови цілісного освітнього процесу.

Дійсно, реалізація основних завдань професійної діяльності, визначених у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки вимагає від викладача бути спроможним до творчої організації освітнього процесу,

здійснювати наукові дослідження освітнього процесу з метою розробки і впровадження авторських методик та технологій навчання і виховання [75].

Погоджуємося із поглядами М. Васильєвої щодо того, що сучасний педагог має вільно володіти методологією педагогіки, новими технологіями та інформаційними системами, узагальнювати передовий педагогічний та методичний досвід, критично оцінювати результати власної діяльності, постійно працювати над своїм професійним та особистісним розвитком [7, с. 169]. Проте поряд із цим важливого значення набуває формування деонтологічної культури.

З огляду на специфіку реалізації педагогічної майстерності викладача ВВНЗ можливо виокремити такі провідні аспекти: створення стійкої системи самоорганізації та регуляції, у якій провідну роль відіграє орієнтованість на гуманістичний вектор отримання необхідного результату; сформованість компетентності, що сприяє саморегуляції в діяльності, самоорганізації та саморозвитку; застосування сучасних технологій, моделей взаємодії, що сприятимуть підвищенню рівня знань у слухачів (курсантів); надання й отримання зворотного зв'язку з метою розуміння важливості накопичення подальшого теоретичного та практичного досвіду [1]. Вона забезпечує етичну основу для взаємодії між викладачем і слухачем, сприяючи формуванню відповідальності, дисципліни та моральних цінностей. Військова освіта, покликана готувати майбутніх офіцерів до виконання службових обов'язків, особливо потребує високих стандартів деонтологічної поведінки.

Така єдність усіх складових (етичні принципи, професійний обов'язок, деонтологічна культура, педагогічна майстерність, ораторська майстерність) сприяє формуванню єдиного спрямованого вектору в діяльності викладача ВВНЗ [4]. Відбувається формування довіри, взаємоповаги, налагодження ефективної комунікації та взаємодії, що приводить до підвищення рівня професійних домагань в усіх суб'єктів освітнього процесу: викладач орієнтований на

формування й реалізацію ідеальної професійної самооцінки; курсанти (слухачі) є вмотивованішими на якісний результат власного навчання, оскільки відчувають повагу до викладача, воліють брати приклад та прагнуть до саморозвитку [1].

Отже, педагогічна деонтологія відіграє важливу роль у професійній діяльності викладача ВВНЗ. Вона забезпечує етичні й деонтологічні засади, необхідні для формування відповідальних, дисциплінованих та морально стійких офіцерів. Дотримання деонтологічних принципів сприяє підвищенню якості військової освіти, що є важливим фактором у підготовці кваліфікованих військових фахівців. Крім цього варто відзначити спрямованість педагогічної деонтології на формування й розвиток деонтологічної культури викладача ВВНЗ.

Керування викладачем у професійно-педагогічній діяльності основними нормами й принципами педагогічної деонтології, якісне виконання професійного обов'язку відповідно до деонтологічних норм сприяють побудові суб'єкт-суб'єктних взаємостосунків в освітньому процесі, налагодженню ефективної взаємодії з усіма його учасниками на основі співробітництва, зниження рівня конфліктності й напруженості, досягненню якісних освітніх результатів.

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено теоретико-методичний аналіз засад розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ. Проаналізувавши підходи Г. Караханової, С. Хлєстової, Ю. Шевченко, І. Шеплякової щодо розуміння понять «культура», «деонтологічна культура».

Визначено, що деонтологічна культура базується на моралі, педагогічній вимогливості, справедливості, честі, гідності, совісті, дотриманні етичних норм у професійно-педагогічній діяльності та принципів педагогічної деонтології. Її специфіка полягає в тому, що вона проявляється в чіткому розумінні й виконанні

викладачем ВВНЗ свого військово-професійного обов'язку, несенні відповідальності за результати професійно-педагогічної діяльності, умінні будувати взаємостосунки зі слухачами (курсантами, студентами), колегами згідно з нормами педагогічної етики.

Аналіз підходів М. Васильєвої, С. Хлєсової, І. Шеплякової, Г. Шкляєвої дав змогу тлумачити деонтологічну культуру викладача ВВНЗ як складову педагогічної культури, що відображає сукупність педагогічних цінностей та морально-етичних якостей, що визначають етичну й культурну значущість його діяльності, виявляються в поведінці та виконанні ним професійного обов'язку.

З'ясовано, що високий рівень деонтологічної культури свідчить про вчинковість викладача. Викладач, здатний на вчинок, завжди працюватиме задля успіху слухача (курсанта, студента), його діяльність відрізнятиметься високою результативністю й продуктивністю.

Визначено структуру деонтологічної культури викладача ВВНЗ, що містить ціннісно-мотиваційний, когнітивний, комунікативно-емоційний компоненти. *Ціннісно-мотиваційний компонент* представляє сукупність педагогічних цінностей викладача ВВНЗ, педагогічну спрямованість і мотивацію до професійно-педагогічної діяльності. *Когнітивний компонент* відображає розуміння засад педагогічної деонтології, знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності, основ деонтологічної культури. *Комунікативно-емоційний компонент* деонтологічної культури охоплює дотримання морально-етичних і деонтологічних норм у процесі педагогічного спілкування і загалом професійно-педагогічної діяльності, стиль педагогічного спілкування, прояв педагогічного такту, емоційну складову спілкування та поведінки викладача.

Установлено, що педагогічна деонтологія розкриває етичні й деонтологічні засади підготовки відповідального, дисциплінованого та морально стійкого викладача ВВНЗ, поведінка якого характеризується відповідальним ставленням

до військово-професійного обов'язку, виявом кращих морально-етичних якостей і дотриманням педагогічних цінностей.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ДЕОНТОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

2.1. Показники та рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів

Сучасні виклики, що постають перед системою вищої освіти України, зокрема вищими військовими навчальними закладами, вимагають постійного вдосконалення підготовки офіцерів. Одним із ключових напрямів цієї роботи є розвиток у них високої деонтологічної культури, що зумовило проведення педагогічного експерименту.

Констатувальний етап педагогічного експерименту тривав з вересня до грудня 2023 року й був спрямований на:

- визначення показників і рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ;
- підбір діагностичних методик для оцінювання рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ;
- опрацювання отриманих результатів.

Дослідження показників та рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ має важливе значення для підвищення якості підготовки майбутніх офіцерів, зміцнення авторитету Збройних Сил України, а також забезпечення дотримання прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, бо деонтологічні принципи ґрунтуються на повазі до людської гідності й прав людини, що є особливо важливо в умовах воєнних дій. Важливого значення набуває проблема теоретичного та практичного оволодіння майбутніми викладачами основами педагогічної деонтології.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проведено на базі Національного університету оборони України зі слухачами очної та заочної форм навчання за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, а також ад'юнктами – майбутніми викладачами ВВНЗ.

До участі в педагогічному експерименті залучено 13 слухачів освітньої програми «Педагогіка вищої військової школи» та 37 ад'юнктів.

Констатувальний етап експерименту передбачав контент-аналіз чотирьох освітніх програм на другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому) рівнях вищої освіти за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки, 053 Психологія, 253 Військове управління (за видами збройних сил), що дало змогу з'ясувати відсутність навчальної дисципліни «Педагогічна деонтологія» як серед обов'язкових, так і вибіркового освітніх компонентів у всіх освітніх програмах. Відповідно можна зробити висновок про відсутність повноцінної деонтологічної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ, оскільки педагогічна деонтологія мала б закласти знаннєвий фундамент деонтологічних норм та основ деонтологічної культури викладача ВВНЗ.

Натомість позитивним аспектом відмітимо наявність в освітній програмі «Педагогіка вищої військової школи» другого (магістерського) рівня вищої освіти навчальної дисципліни *«Військово-гуманітарні аспекти професійної діяльності викладача вищої військової школи»*, 50 % тематики якої присвячено морально-етичній культурі викладача. Водночас ця дисципліна є вибірковою, що також унеможлиблює обов'язковий компонент деонтологічної підготовки майбутнього викладача.

Наступним кроком стало визначення показників і рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Підґрунтям цього є окреслена нами її структура. Далі було підібрано діагностичні методики для комплексної оцінки рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Характеристику компонентів, показників деонтологічної

культури майбутніх викладачів ВВНЗ та діагностичного інструментарію її оцінювання подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Компоненти і показники деонтологічної культури майбутніх
викладачів ВВНЗ**

Компонент	Показники	Діагностичний інструментарій
Ціннісно-мотиваційний	Цінності викладача	Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича
	Мотивація до професійно-педагогічної діяльності	Методика оцінки мотивації професійно-педагогічної діяльності К. Замфір (у модифікованому варіанті А. Реана)
Когнітивний	Знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності	Анкета «Етичні та деонтологічні норми професійно-педагогічної діяльності»
	Знання основ деонтологічної культури	Анкета «Основи деонтологічної культури»
Комунікативно-емоційний	Стиль спілкування	Методика «Ваш стиль спілкування»
	Педагогічний такт	Тест «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна
	Емпатійність	Методика «Емпатія у спілкуванні» І. Юсупова

Визначаючи рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, ми спиралися на дослідження С. Хлестової, у якому вчена виділила чотири рівні сформованості деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів, а саме адаптаційний, репродуктивний, конструктивний і креативний [30]. Оскільки майбутні викладачі ВВНЗ є офіцерами з достатнім досвідом військової служби (10–20 років), досвідом педагогічної діяльності у

військових підрозділах, вважаємо за необхідне виділити три рівні розвиненості їх деонтологічної культури: репродуктивний, конструктивний і творчий.

Репродуктивний рівень розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ характеризується недостатньою сформованістю педагогічних цінностей, які не виступають основним орієнтиром у професійно-педагогічній діяльності та спрямованості на служіння слухачам (курсантам, студентам). Мотивація до професійно-педагогічної діяльності є недостатньою для конструювання індивідуального стилю діяльності. Водночас майбутні викладачі проявляють прагнення до суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Стиль спілкування часто є авторитарним або ж ліберальним. Педагогічний такт потребує ґрунтового знання етичних і деонтологічних норм. Професійно-педагогічна діяльність не виражається емоційно забарвленою.

Конструктивний рівень характеризується більшою педагогічною спрямованістю й мотивацією до професійно-педагогічної діяльності. Цінності переважно виступають орієнтиром в освітньо-науковій діяльності. Викладач самостійно конструює освітній процес на засадах етичних і деонтологічних норм, виявляє стійке прагнення до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, більше довіряє слухачам (курсантам, студентам), виявляє педагогічний такт і насичує педагогічне спілкування позитивними емоціями, проявляє емпатію, проте недостатньо. Водночас усвідомлення засад педагогічної деонтології є недостатнім.

Творчий рівень розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ характеризується стійкою педагогічною спрямованістю на служіння слухачам (курсантам, студентам), досягнення ґрунтовних результатів в освітньо-науковій діяльності. Цінності стають чітким орієнтиром для майбутнього викладача, орієнтиром у його професійному розвитку. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками освітнього процесу ґрунтується на толерантності, тактовності, емпатійності викладача, демократичному стилі

спілкування, що, зі свого боку, ґрунтується на основі знань етичних і деонтологічних норм, основ деонтологічної культури і реалізації їх у діяльності. Виражена стійка мотивація до професійно-педагогічної діяльності.

Наступним кроком у педагогічному експерименті стало оцінювання рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ за виділеними показниками й підібраним діагностичним інструментарієм.

Для оцінювання показників ціннісно-мотиваційного компоненту деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ нами було проаналізовано результати за методикам «Ціннісні орієнтації» М. Рокича та «Оцінка мотивації професійно-педагогічної діяльності» К. Замфір (у модифікованому варіанті А. Реана).

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича призначена для проведення діагностики в системі усталеної ієрархії цінностей. У контексті методики вирізняють наступні цінності:

- «конкретні цінності» – ті, що можливо отримати матеріально, які можна візуалізувати;
- «абстрактні цінності» – ті, що реалізуються в абстрактних аспектах: емоції, почуття, відчуття;
- цінності професійної самореалізації;
- цінності особистого життя;
- цінності самоствердження та цінності прийняття інших.

У досліджуваній групі майбутніх викладачів ВВНЗ отримано результати, які візуалізовані на рисунку 2.1.

Інтерпретуючи отримані результати ми визначили такі особливості у групі досліджуваних:

- конкретні цінності – показник визначається у 12 % опитаних (6 осіб), що засвідчує важливість досягнення матеріальної стабільності, забезпеченості, власного житла, певного статку;

– абстрактні цінності є властивими для 8 опитаних майбутніх викладачів ВВНЗ (16 %). Для них важливим виявляється наявність емоційного відклику, підтримки, емоційної включеності в момент «тут» і «зараз»;

– цінності професійної самореалізації найбільш виражені у групі досліджуваних, показник становить 44 % (22 особи). Результати засвідчують важливість для майбутніх викладачів ВВНЗ досягнення сталого результату професійної діяльності, отримання статусу та місця у професійній спільноті;

– цінності особистого життя – показник є найнижчим у групі і діагностується лише у 5 осіб, що становить 10 %. Загалом властивим для них є орієнтованість на створення сім'ї, народження та виховання дітей;

– цінності самоствердження та цінності прийняття інших притаманні 9 особам, що становить 18 %. Вони орієнтовані на досягнення не лише результату, але й долучення власного «Я» до соціально значущого оточення, окреслення свого місця в педагогічній дійсності.

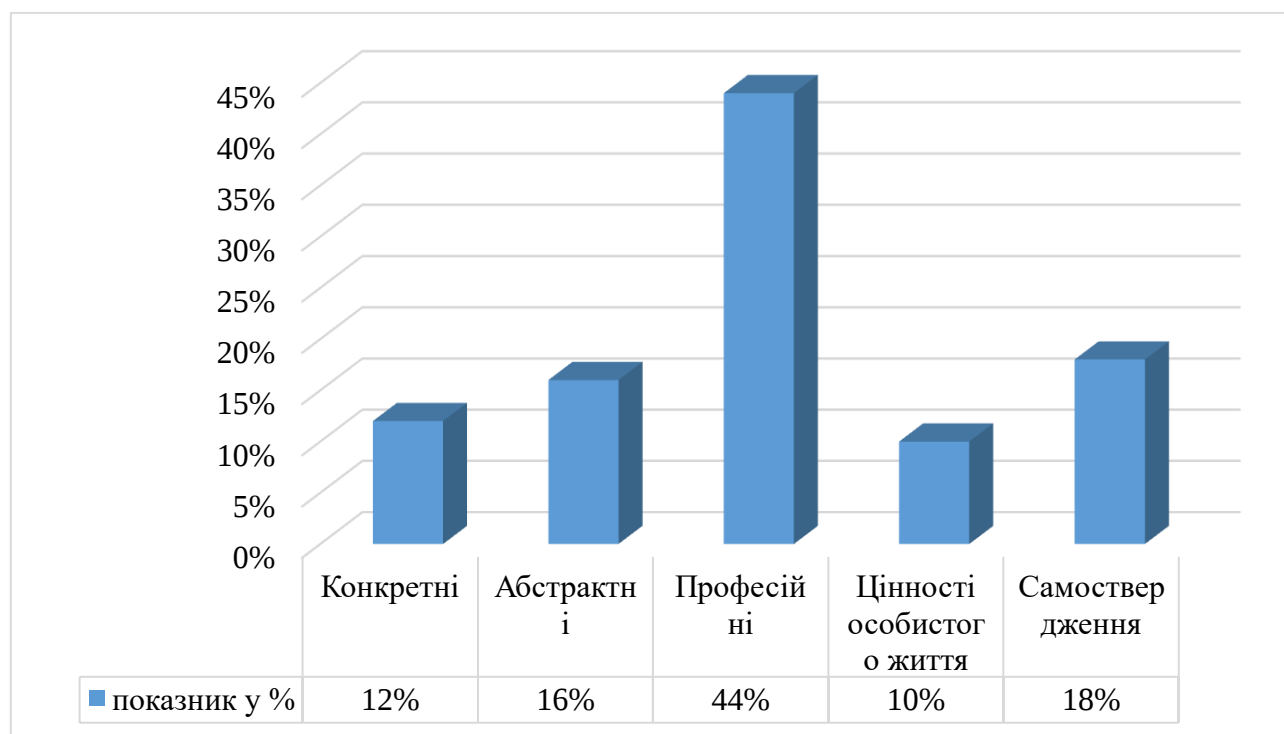

Рис. 2.1. Результати проведення методики М. Рокича, (у %)

За результатами оцінювання мотивації до професійно-педагогічної діяльності за методикою К. Замфір (у модифікованому варіанті А. Реана), було визначено сім базових мотивів, що детермінують специфіку діяльності та реалізації особистості викладача відповідно до провідного мотиву діяльності, а саме:

- мотив грошового заробітку: пріоритетом є матеріальний статок, комфорт та досягнення певного рівня економічної захищеності;
- прагнення до просування в роботі – отримання визнання, престижу, нагород та поваги від колег;
- прагнення до уникнення критики – прагнення працювати без помилок з метою оптимального досягнення результату та отримання схвальних відгуків;
- прагнення до уникнення покарань від значущих осіб;
- потреба соціального престижу – не лише матеріальний престиж, але й отримання нагород, винагород, захопленості від інших;
- досягнення значущого результату та задоволення від процесу діяльності у змісті об'єктивної реальності;
- можливість найбільш повної самореалізації саме у професійно-педагогічній діяльності.

У змісті дослідження та обробки результатів відіграє роль показник внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) і зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ).

Показники у групі майбутніх викладачів ВВНЗ визначені за кожним мотивом у відсотковому співвідношенні та відповідно до кількості переважаючих детермінант у мотиві, відображені на рис. 2.2–2.8.

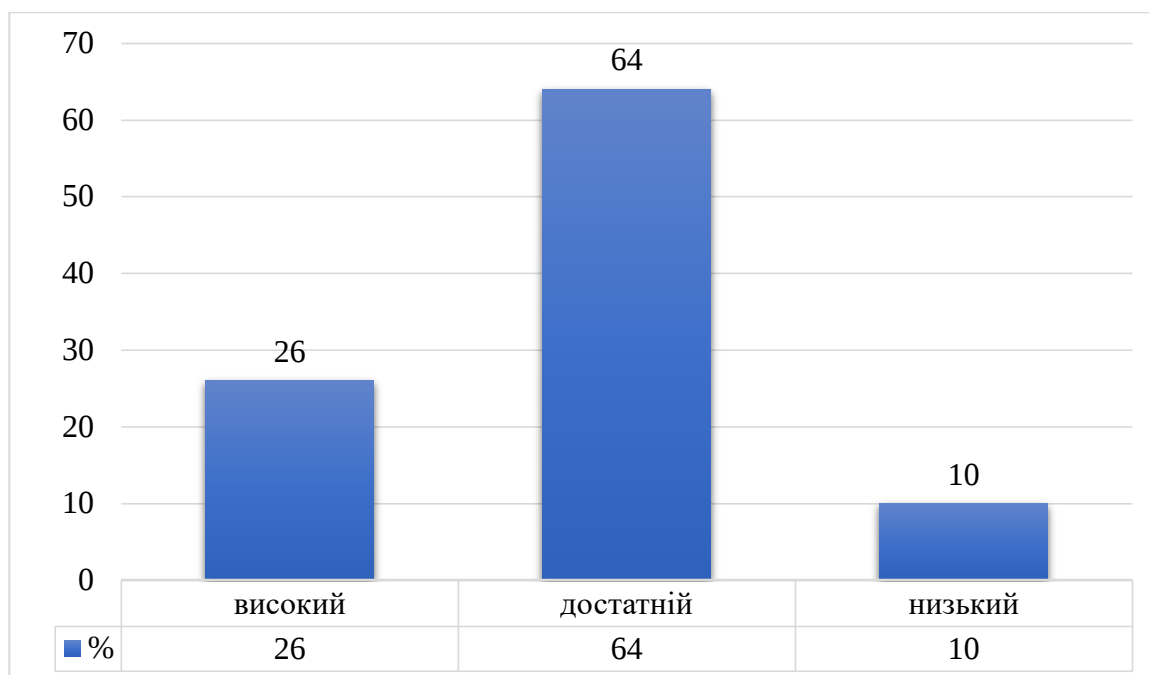

Рис. 2.2. Грошовий заробіток як мотив, (у %)

За результатами діагностики отримано результат, де у групі майбутніх викладачів ВВНЗ мотив грошового заробітку виражений на достатньому рівні. У загальній кількості – 64 % (32 особи) визначають саме його як провідний.

Зовнішньо-позитивна мотивація (ЗПМ) у цьому контексті – забезпечення собі усталеного плину життя, завоювання усталеного соціального статусу.

Зовнішньо негативна мотивація (ЗНМ) виражається у безпеці, коли за сутністю матеріальні цінності не відіграють значної ролі, проте вони створюють зону комфорту в зоні об'єктивної реальності.

За результатами діагностики у групі майбутніх викладачів ВВНЗ мотив просування на роботі також виражений на достатньому рівні. 36 осіб (68 %) визначають його як провідний. Зовнішньо-позитивна мотивація (ЗПМ) у цьому контексті – забезпечення собі визнання, наукового пошуку та отримання науково обґрунтованих результатів. Зовнішньо негативна мотивація (ЗНМ) проявляється через потребу у похвалі, корегуванні самооцінки шляхом надання позитивного підкріплення.

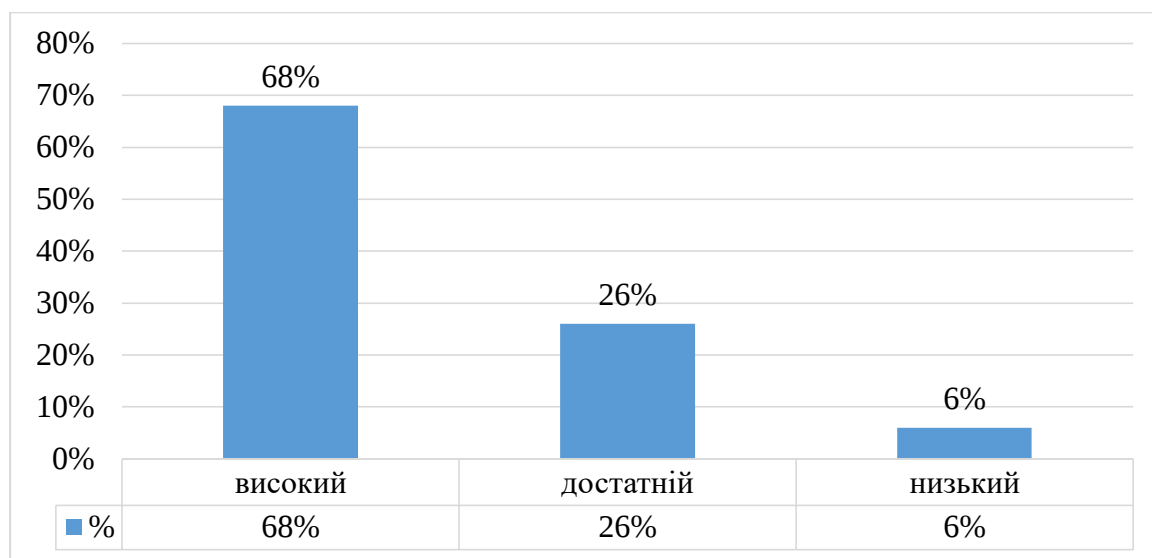

Рис. 2.3. Прагнення до просування у роботі як мотив, (у %)

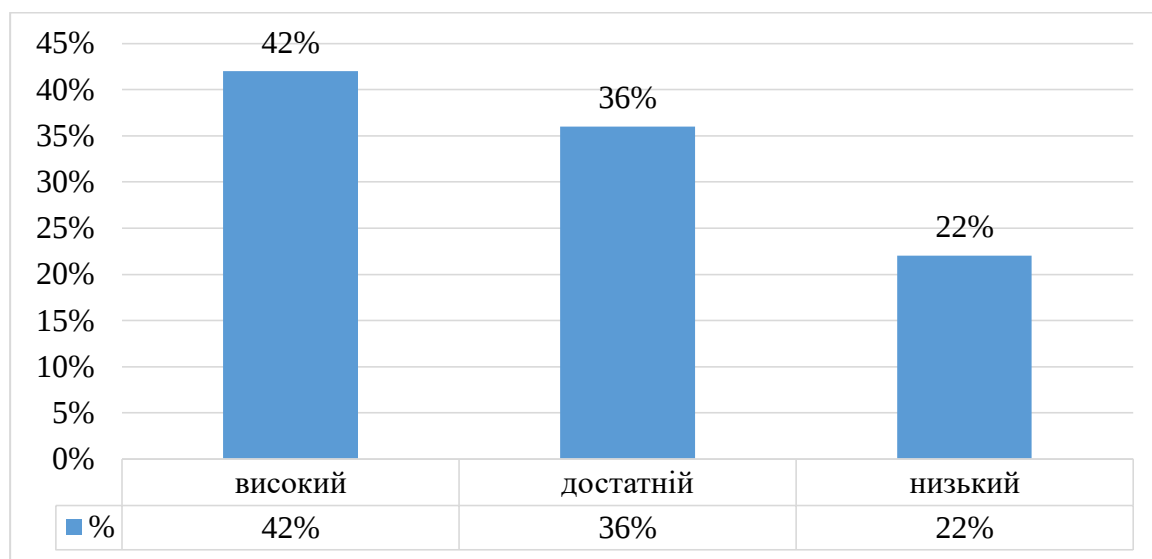

Рис. 2.4. Прагнення до уникнення критики з боку керівника або колег як мотив, (у %)

Дані з рис. 2.4. свідчать, що мотив прагнення до уникнення критики з боку інших виражений на високому рівні у 36 осіб, що становить у відсотковому відношенні 42 %, достатньому – 13 осіб, що становить 26 %, низькому – 3 особи, що становить 0,03 %. Зовнішня позитивна мотивація проявляється через забезпечення собі усталеності в реалізації в ситуації соціального життя. Зовнішньо негативна мотивація відіграє роль у формуванні потреби протидії

певній агресії з боку сторонніх та аспектів визначеної протидії ситуації актуальної дійсності.

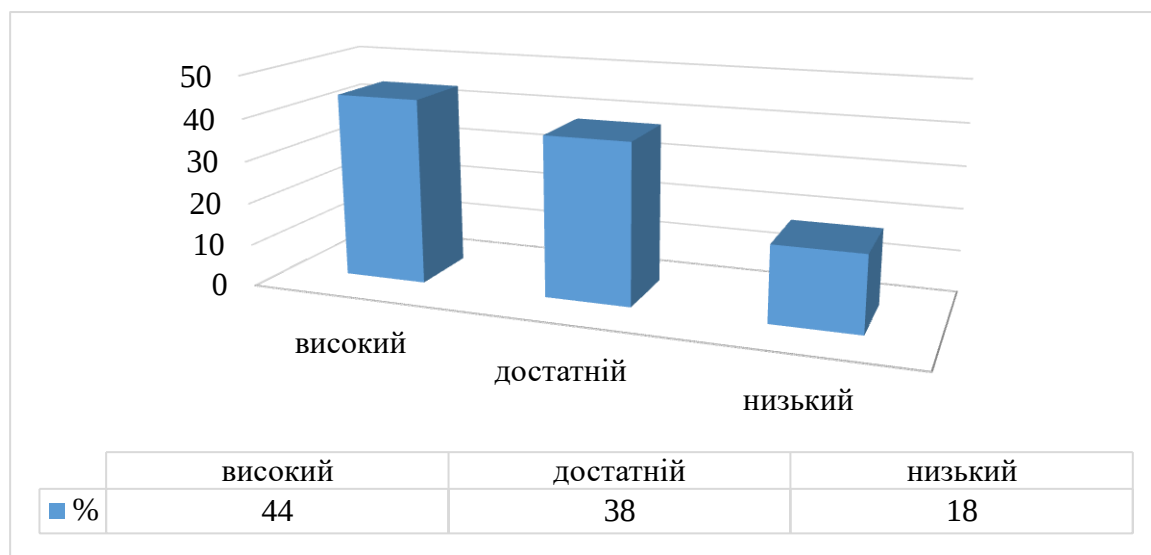

Рис. 2.5. Прагнення до уникнення можливих покарань або неприємностей як мотив, (у %)

За результатами діагностики прагнення до уникнення можливих покарань виражено на високому рівні в загальній кількості у 44 % (22 особи), на достатньому – 38 % (19 осіб), низькому – 18 % (9 осіб). Зовнішньо негативна мотивація відіграє потреба у безпеці, коли у формуванні потреби протидії агресії з боку сторонніх та аспектів визначеної протидії ситуації актуальної дійсності. Можливим є наявний досвід покарань у дитинстві. Зовнішньо позитивна мотивація проявляється в забезпеченні собі захисту власного «Я».

Також слід зазначити, що для багатьох респондентів важлива потреба у досягненні соціального престижу та поваги з боку інших (слухачів, колег) і це виступає як мотив.

Згідно з результатами рис. 2.6 відзначаємо, що у групі майбутніх викладачів ВВНЗ мотив соціального престижу виражений на достатньому рівні у 12 % (6 осіб) і він є провідним.

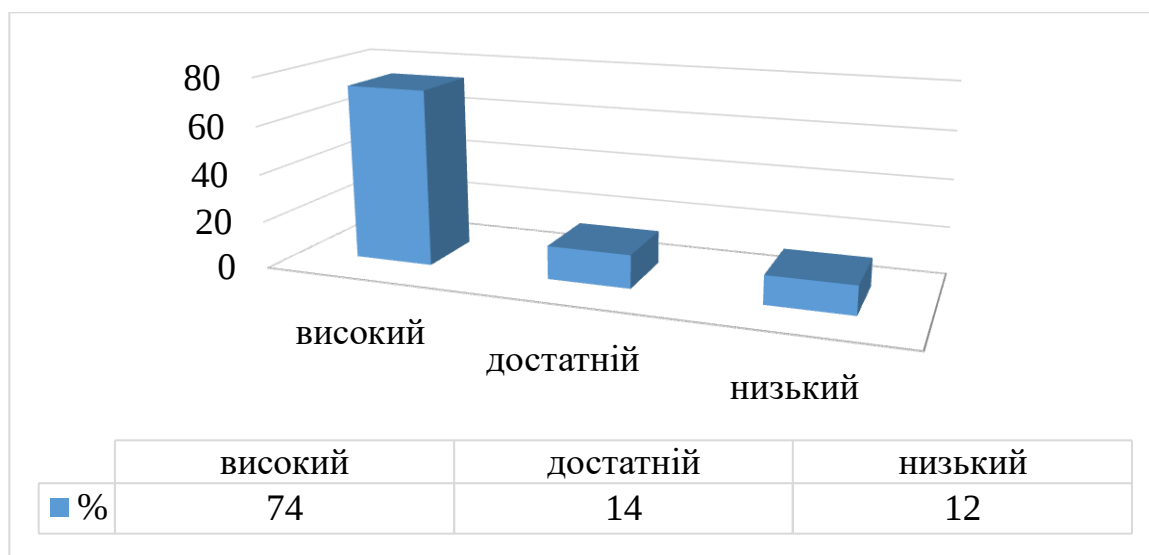

Рис. 2.6. Потреба в досягненні соціального престижу та поваги з боку інших як мотив, (у %)

Зовнішня позитивна мотивація проявляється через забезпечення собі престижу та визнання, створення аудиторії слухачів. У зовнішній негативній мотивації відіграє потреба в безпеці, коли наявне певне поле та простір, де є коло осіб, які ставляться із захопленням та повагою до викладача.

Зовнішня позитивна мотивація виявляється в забезпеченні собі надійності в діяльності та соціальної взаємодії, де викладач може отримати визнання, результати зображені на рис. 2.7. При інтерпретації результатів встановлено, що в майбутніх викладачів ВВНЗ мотив задоволення виражений на низькому рівні у 62 % (31 особа), які визначають його провідним.

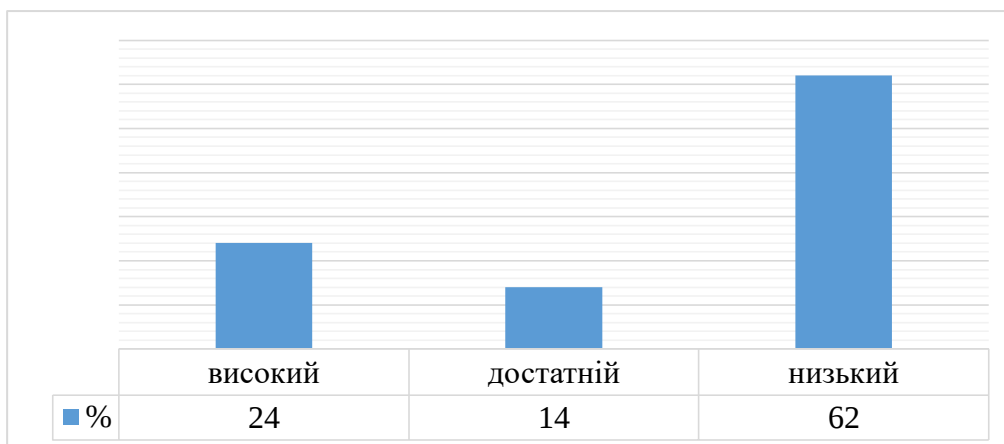

Рис. 2.7. Задоволення від процесу та результату роботи як мотив, (у %)

У зовнішній негативній мотивації важливу роль відіграє потреба в безпеці, коли в людини наявна тривожність та формується необхідність у задоволенні певних потреб безпомилкової діяльності й задоволеності процесом.

За результатами діагностики можливості найбільш повної самореалізації у професійно-педагогічній діяльності як мотив (рис. 2.8) визначено, що цей мотив виражений на низькому рівні у 50 % (25 осіб) досліджуваних, які визначають його провідним.

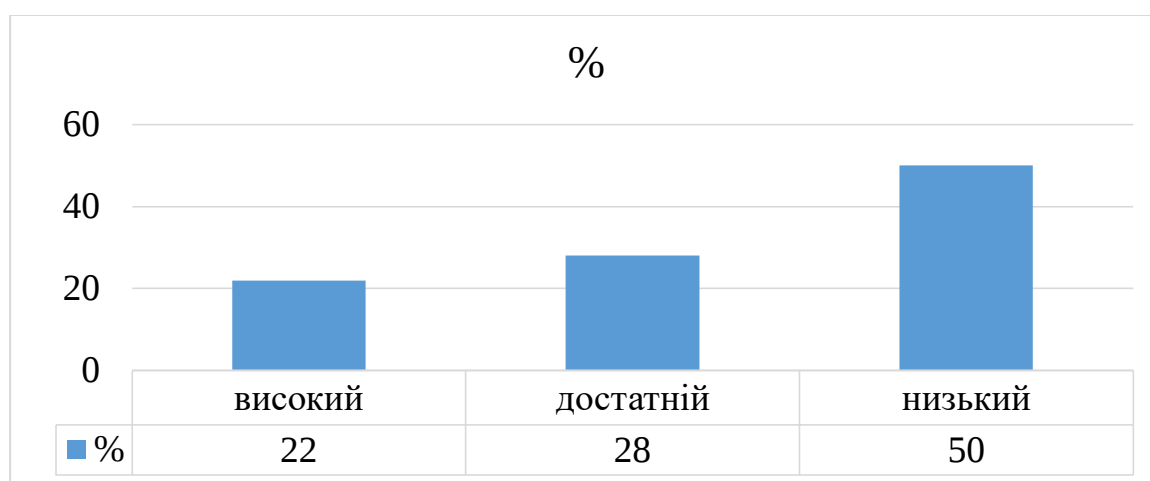

Рис. 2.8. Можливість найбільш повної самореалізації саме в цій діяльності як мотив, (у %)

Зовнішня позитивна мотивація виявляється через компенсацію певних аспектів та моделей самореалізації, накопичення нових знань, умінь та навичок, формування провідних компетентностей. Зовнішньо негативна мотивація виражається в потребі в безпеці, коли за самореалізацією приховується страх втрати усталеного життя та набутих попередньо соціальних позицій. Тож для утримання рейтингу необхідним є рух «вперед».

За результатами оцінювання ціннісно-мотиваційного компоненту деонтологічної культури можемо дійти до висновку, що майбутнім викладачам ВВНЗ притаманні орієнтація на процес навчання, адекватне планування освітнього процесу, висока оперативність у діях та вмотивованість на результат діяльності.

Вони поетапно відпрацьовують увесь професійно важливий матеріал, уважно слідкують за рівнем знань, у їхній діяльності постійно представлено закріплення і повторення навчального матеріалу, контроль власних знань та постійне розширення компетенцій шляхом відвідування тренінгів, семінарів, лекцій тощо.

Майбутні викладачі ВВНЗ вирізняються високою оперативністю, часто змінюють види роботи, орієнтовані на колективні обговорення, отримання підтримки та визнання оточення. Переважає стиль дружньої взаємодії зі збереженням рольової дистанції. Навчальні, організаційні та етичні проблеми, що виникають, вирішуються спільними зусиллями.

Зовнішня позитивна мотивація є найбільш поширеною серед майбутніх викладачів ВВНЗ. Це пов'язано з очікуваннями та соціальним тиском, невизначеністю та ризиками, а також з недоліками системи освіти.

Внутрішня мотивація також присутня, але менш виражена. Це може бути пов'язано з тим, що майбутні викладачі ВВНЗ ще не мають достатнього досвіду роботи, педагогічної практики або не до кінця усвідомлюють свої внутрішні мотиви. Зовнішня негативна мотивація є найменш поширеною. Це може бути пов'язано з тим, що майбутні викладачі в цілому позитивно налаштовані до своєї професії та не відчують сильного тиску ззовні.

Аспекти включеності майбутніх викладачів ВВНЗ у соціальне життя, наявність мотивів та продуктивності у векторі професійно-педагогічної діяльності, розуміння й урахування власних потреб і мотивів, сприяють отриманню оптимумів у формуванні та здійсненні педагогічних впливів та побудові педагогічних завдань у контексті деонтологічної культури.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми здійснили педагогічне оцінювання рівнів сформованості показників ціннісно-мотиваційного компоненту деонтологічної культури і подали їх в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Рівні сформованості показників ціннісно-мотиваційного компоненту
деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Цінності викладача		Мотивація до професійно-педагогічної діяльності		Всього за компонентами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	5	10%	3	28%	4	8%
Конструктивний	30	60%	13	26%	20	44%
Творчий	15	30%	34	68%	24	48%

Аналіз даних таблиці довів, що сумарний рівень сформованості показників ціннісно-мотиваційного компоненту у більшості майбутніх викладачів ВВНЗ (92 %) сформований конструктивному та творчому рівні. Це свідчить про те, що вони мають необхідні цінності та мотивацію для успішної професійно-педагогічної діяльності.

Оцінювання рівнів розвиненості показників комунікативно-емоційного компоненту деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ сприяла отриманню результатів у групі майбутніх викладачів ВВНЗ, відображених на рис. 2.9.

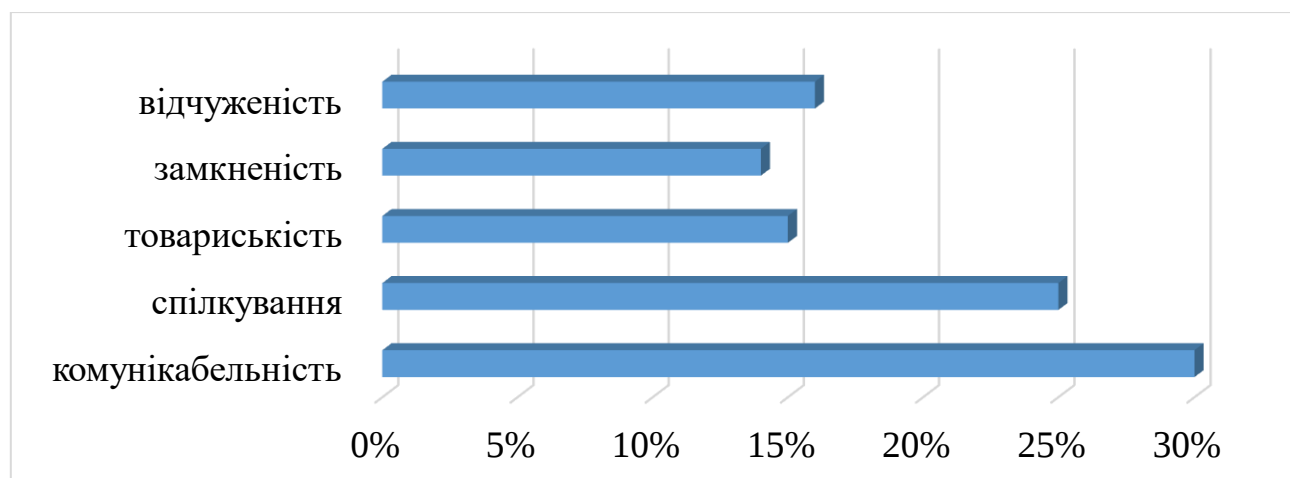

Рис. 2.9. Результати за методикою «Ваш стиль спілкування», у %

За результатами проведення діагностики стилю спілкування майбутніх викладачів ВВНЗ встановлено такі показники:

- близько 16 досліджуваних (32 %) мають сформовані навички товариського спілкування: вони комунікабельні та відкриті до спілкування;
- близько 13 осіб (26 %) транслюють готовність до товариської взаємодії у процесі реалізації професійної діяльності, достатньо обізнані в контексті педагогічної деонтології;
- близько 9 осіб (18 %) транслюють готовність до товариської взаємодії у процесі реалізації професійної діяльності, проте не достатньо обізнані у контексті педагогічної деонтології;
- майже 12 майбутніх викладачів ВВНЗ (24 %) демонструють недостатність сформованості компетентності у змісті професійної етики та деонтологічної культури особистості.

За результатами проведення тесту «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна (рис. 2.10) зафіксовано високий рівень сформованості педагогічного такту у професійному аспекті у 24 % майбутніх педагогів.

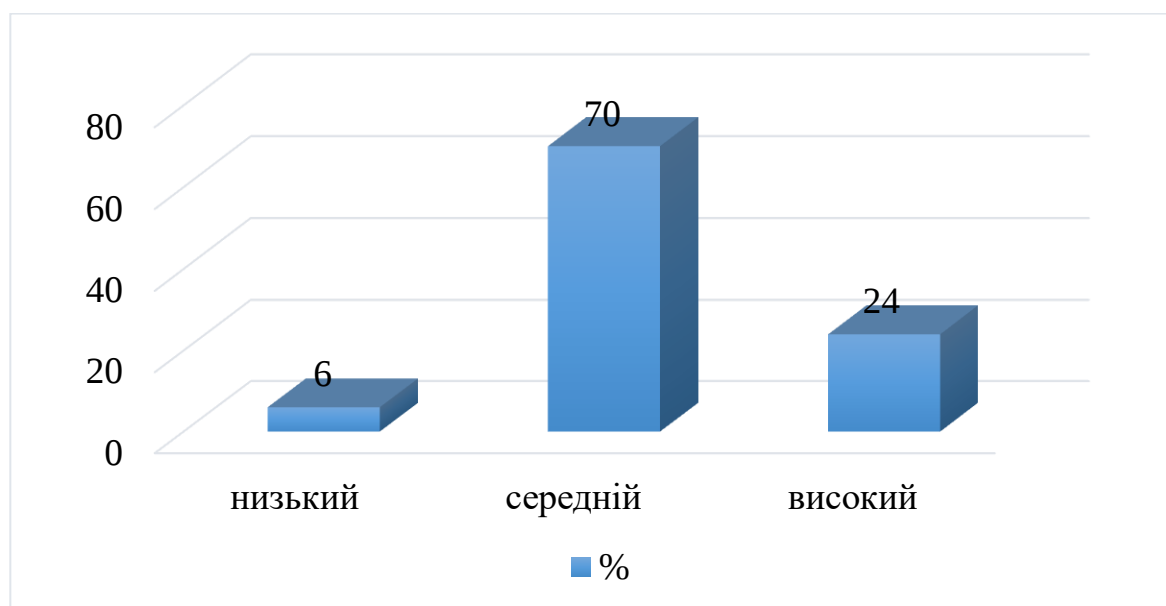

Рис. 2.10. Результати проведення тесту «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна (у %)

Для них характерним є переконання, що сили, які визначають їхнє життя та реалізують педагогічний такт, знаходяться всередині них самих. Отже, вони самі можуть віднайти шляхи до постановки мети власної діяльності, автономного пошуку оптимального шляху досягнення результату діяльності, що уособлюватиметься у професійній самореалізації та професійному зростанні.

Низький рівень педагогічного такту властивий 6 % досліджуваних, що свідчить про те, що вони певною мірою підвладні впливу зовнішніх чинників. Вирішальну роль у їхньому житті відіграють зовнішні чинники, але не вони самі, тобто вони ніби залежать від обставин, не мають власних стійких поглядів та воліють «пливти за течією», що призводить з рештою до зниження самооцінки, втрати власного «Я» і деструкції педагогічного такту.

Майбутні викладачі ВВНЗ мають достатній рівень сформованості показника педагогічного такту, що становить аж 70 %. Вони логічно розглядають себе причиною власних успіхів та усвідомлюють, що для досягнення позитивних результатів у майбутньому необхідно робити зусилля та скеровувати енергію на самостійне управління середовищем (пошук можливостей, створення оптимальної атмосфери для професійної діяльності), а не сподіватися на допомогу інших людей чи успіх.

Таким чином, серед майбутніх викладачів ВВНЗ частіше зустрічаються особистості, готові брати на себе відповідальність за події, що відбуваються з ними у змісті професійної реалізації та мають виражений сформований педагогічний такт. Як у сфері професійної діяльності, так щодо життя в цілому, виявляючи джерела, що впливають на них, у зовнішньому плануванні, хоча в ситуаціях успіху можливе приписування досягнення своїм старанням, що відбивається на викривленні розуміння «психологічного благополуччя» та власного «Я» в системі професійної діяльності та самореалізації в контексті опанування принципами професійної етики й культури, що реалізується в підвищенні рівня педагогічного такту.

Емпатія складає ядро комунікації. У комунікаційній діяльності майбутніх викладачів вона допомагає збалансувати міжособистісні стосунки, робить поведінку особистості соціально обумовленою. Розвинута емпатія – один із важливих факторів успіху в повсякденній діяльності у процесі міжособистісної взаємодії. Нами було застосовано методику «Емпатія у спілкуванні» І. Юсупова.

Під час інтерпретації результатів за методикою «Емпатія у спілкуванні» І. Юсупова нами було виокремлено три рівні сформованості здатності до емпатії в майбутніх викладачів ВВНЗ, що розмежовується високим рівнем емпатії (30 %), достатнім рівнем емпатії (58 %) та низьким рівнем до емпатії (12 %). Яким чином розподілилися показники в досліджуваній вибірці пропонуємо розглянути на рис. 2.11.

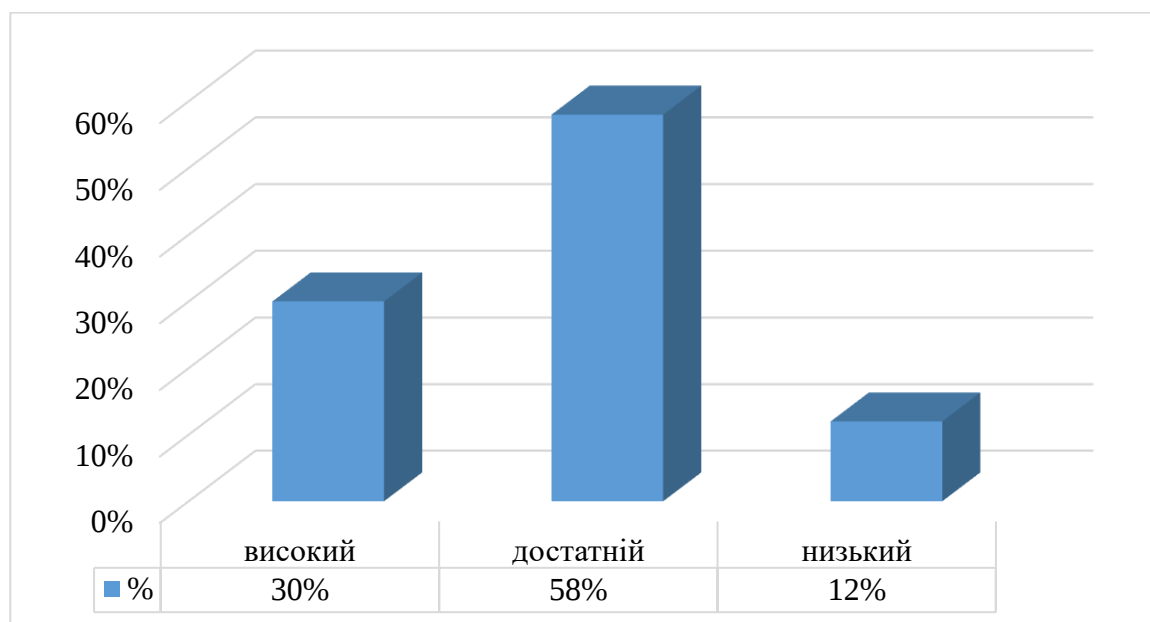

Рис. 2.11. Результати за методикою «Емпатія у спілкуванні» за І. Юсупова (у %).

У 6 досліджуваних (12 %) виявлено соціальну безпорадність, тобто для них є характерним переконання, що ситуація, у якій вони опинилися і яка жодною мірою їх не влаштовує, зовсім не обумовлена їхньою поведінкою, а також детермінована зусиллями, що реалізуються ними, щоб трансформувати цю ситуацію. Для цих досліджуваних характерним є песимістичний стиль пояснення

подій, що відбуваються з ними. Успіх сприймається майбутніми викладачами із вираженим песимістичним показником як випадковий, тимчасовий, не обумовлений їхніми зусиллями, а невдачі – як постійні та тривалі. Респонденти із цією тенденцією негативно налаштовуються на повсякденну діяльність.

Крім того для них характерна ригідність в усвідомленні причинно-наслідкових зв'язків окремих подій, застрягання на з'ясуванні питання «Хто винен?», що дезорганізує активність особистості, а також віра в те, що від них нічого не залежить та не піддається контролю.

Досліджувані із показниками неуспішності, песимістичності, трактуючи різні життєві ситуації, частіше виявляють песимізм у розумінні власного «соціального благополуччя», що в цілому ускладнює їхнє наближення до поставленої мети. Респонденти із вираженими показниками невдачі екстраполюють її на всі сфери свого життя, оцінюючи як постійні, а не тимчасові, і не прагнуть до перетворення дійсності, у такий спосіб не створюючи умов для свого розвитку.

У 29 респондентів (58 %) досліджуваної вибірки є вираженим достатній рівень емпатійних здібностей. В осіб із вираженою спроможністю до емпатії спостерігається ефективна міжособистісна взаємодія у комунікативній системі «викладач–слухач». Таким особам під силу долати труднощі, які часто спричиняються стосунками у взаємодії «людина-людина». Майбутні викладачі із достатньо вираженим рівнем емпатії у міжособистісних стосунках більш схильні оцінювати інших за їх вчинками, ніж довіряти власним судженням. Зазвичай вони добре контролюють власні емоційні прояви, але при цьому часто їм важко прогнозувати розвиток стосунків між людьми.

У 15 респондентів (30 %) спостерігається виражений високий рівень емпатійних здібностей. Високий рівень емпатії виявлений у тих осіб, яким властиві такі індивідуально-психологічні якості, як слухняність, поступливість,

готовність пробачати інших (але не себе) і готовність виконувати рутинну роботу. Зазвичай вони стараються не допускати конфліктів та знаходити компромісні рішення, добре витримують критику на свою адресу. В оцінці подій більше довіряють своїм почуттям та інтуїції, ніж аналітичним висновкам.

Респонденти із високим рівнем емпатії орієнтовані на взаємодію з іншими людьми, аніж із технікою, природою. Такий викладач спроможний забезпечити ефективну взаємодію з учасникам освітнього процесу. При всіх перерахованих якостях не завжди акуратні в точній та кропіткій роботі, оскільки є більш творчими та проявляють гуманістичні погляди у своїй повсякденній діяльності. Такі особи є екстравертованими й направлені на спільну комунікацію, у них спостерігається виражений екстернальний локус-контроль.

Для самоактуалізованих майбутніх викладачів ВВНЗ характерним є оптимістичний стиль (конструктивний) у поясненні різноманітних соціальних подій, що відбуваються з ними. Мислення таких осіб запрограмовано на успіх.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми здійснили педагогічне оцінювання рівнів сформованості показників комунікативно-емоційного компоненту деонтологічної культури і подали їх в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Рівні сформованості показників комунікативно-емоційного
компоненту деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Стиль спілкування		Емпатійність		Педагогічний такт		Всього за компонентами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	8	16%	6	12%	3	6%	6	12%
Конструктивний	24	48%	29	58%	35	70%	30	60%
Творчий	18	36%	15	30%	12	24%	14	28%

З метою оцінювання показників когнітивного компоненту деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ нами було розроблено 2 анкети: «Етичні та деонтологічні норми професійно-педагогічної діяльності», «Основи деонтологічної культури».

Анкетування «Етичні та деонтологічні норми професійно-педагогічної діяльності» показало, що 12 досліджуваних (24 %) продемонстрували недостатній рівень знань у цій сфері. Цей результат свідчить про те, що значна частина респондентів не володіє достатнім знанням норм та принципів деонтології.

На конструктивному рівні з'ясовано, що 23 майбутніх викладачів ВВНЗ (46 %) мають достатні знання про етичні принципи педагогічної діяльності та деонтологічні норми поведінки викладача. Також ми визначили, що 15 (30 %) досліджуваних продемонстрували високий рівень знань у цій сфері.

Це характеризується глибоким розумінням та чітким усвідомленням етичних норм і принципів, що регулюють поведінку людини у професійно-педагогічній діяльності. Це не просто знання правил і норм, а й уміння їх аналізувати, застосовувати в конкретних ситуаціях, а також нести відповідальність за свої дії.

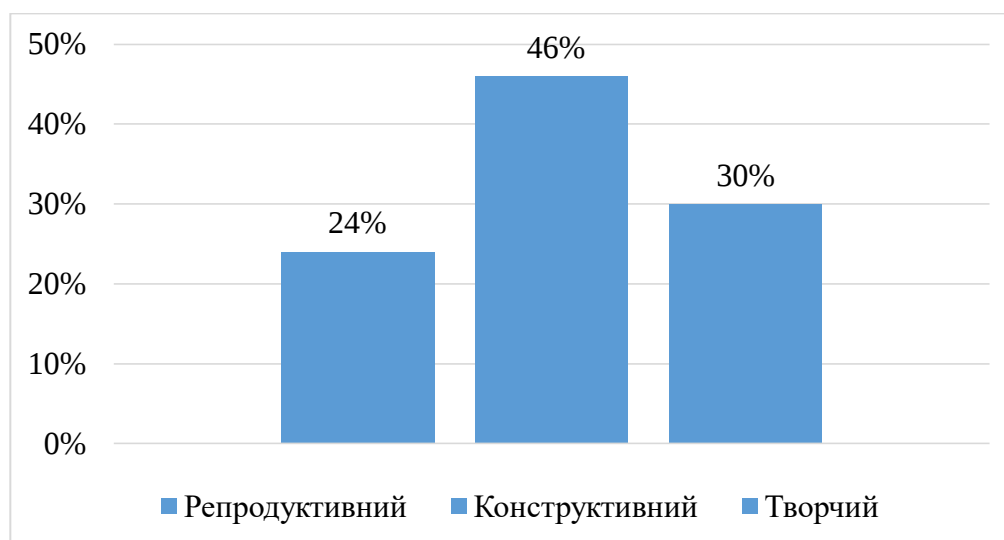

Рис. 2.12. Результати за анкетною «Етичні та деонтологічні норми професійно-педагогічної діяльності» (у %)

Аналіз анкетування майбутніх викладачі ВВНЗ засвідчив, що більшість опитаних респондентів заглиблюються в роздуми над змістом провідних понять деонтологічних та етичних норм. Це свідчить про те, що вони усвідомлюють їх важливість у професійній діяльності та особистому житті, прагнуть до глибшого розуміння принципів етики й деонтології та готові до самоаналізу й оцінки власних вчинків з погляду етики.

Анкетування «Основи деонтологічної культури» показало, що 5 досліджуваних (10 %) продемонстрували високий рівень знань у цій сфері. Це свідчить про те, що лише третина респондентів володіє знаннями та розумінням норм і принципів деонтології.

Також ми визначили, що 25 досліджуваних (50 %) продемонстрували недостатній рівень знань у цій сфері. Такий результат свідчить про те, що значна частина досліджуваних не володіє достатнім знанням норм і принципів деонтології.

Більшість майбутніх викладачів ВВНЗ мають достатні знання про етичні принципи педагогічної діяльності та деонтологічні норми поведінки викладача.

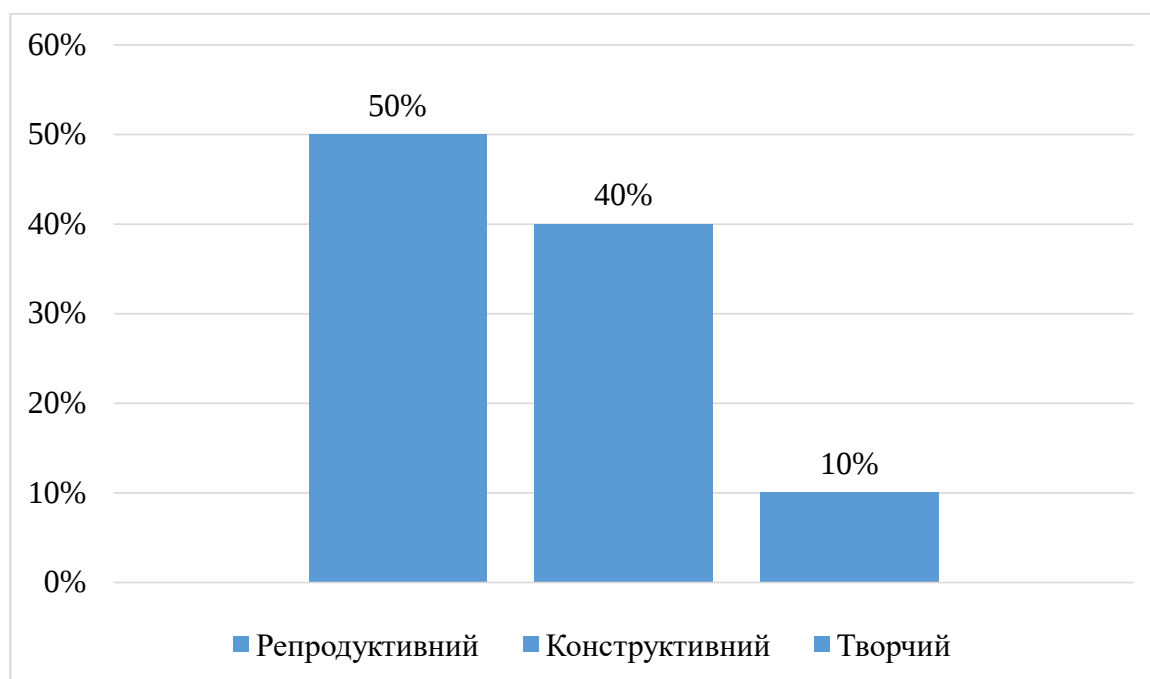

Рис. 2.13. Результати анкетування «Основи деонтологічної культури», %

Анкети містили питання, що стосувалися знань майбутніх викладачів про етичні принципи педагогічної діяльності, деонтологічні норми поведінки викладача, відповідальність викладача перед слухачами, колегами та суспільством.

Результати дослідження свідчать про те, що значна частина майбутніх викладачів не має чіткого розуміння змісту поняття «етична норма». Це проявляється в їх недостатній здатності застосовувати принципи етики та деонтології у професійній діяльності. Таким чином, узагальнення результатів оцінювання рівнів розвиненості деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ, засвідчили рівень у 32 % досліджуваних.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми здійснили педагогічне оцінювання рівнів сформованості показників когнітивного компоненту деонтологічної культури і подали їх в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні розвиненості показників когнітивного компоненту
деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності		Знання основ деонтологічної культури		Всього за компонентами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	12	24%	25	50%	18	36%
Конструктивний	23	46%	20	40%	22	44%
Творчий	15	30%	5	10%	10	20%

Дані, отримані в результаті застосування комплексу діагностичних методик, узагальнено у змісті таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ
(на констатувальному етапі)

Рівень	Ціннісно-мотиваційний		Когнітивний		Комунікативно-емоційний		Всього за компонентами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	4	8%	18	36%	6	12%	9	18,6%
Конструктивний	20	44%	22	44%	30	60%	25	49,3%
Творчий	24	48%	10	20%	14	28%	16	32%

Аналіз даних констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчує необхідність розробки структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

2.2. Характеристика структуро-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу

В умовах сучасного розвитку вищої військової освіти в Україні надзвичайно важливим є формування висококваліфікованих викладачів, здатних не лише передавати знання, але й виховувати морально стійких та етично відповідальних офіцерів. Однією з ключових складових професійної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ є розвиток деонтологічної культури, що об'єднує знання, вміння та навички, необхідні для дотримання військової та педагогічної етики, норм поведінки в умовах військової служби.

Структуро-функціональна модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ виражає комплексний підхід до її розвитку. Модель враховує специфіку військової професії та сприяє інтеграції морально-

етичних принципів у процес професійної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ. Виконання викладачем ВВНЗ своїх професійних обов'язків неможливе без високого рівня деонтологічної культури, що ґрунтується на принципах моралі, етики та відповідальності [70].

Основною метою моделі є розвиток деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Зокрема формування в них глибокого розуміння етичних норм та принципів військової педагогічної діяльності; розвиток умінь застосовувати ці норми та принципи на практиці; стимулювання, прагнення до самовдосконалення та розвитку деонтологічної культури. Досягнення цієї мети буде сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ; зміцненню авторитету професії військового педагога, підвищенню рівня морально-етичної культури.

Для досягнення поставленої мети необхідно розробити та впровадити в освітній процес ВВНЗ навчальні програми та курси з питань етики та педагогічної деонтології, використовувати різноманітні форми та методи навчання, такі як лекції, семінари, практичні заняття, ділові ігри, рольові ігри, дискусії, тренінги тощо. Залучати до освітнього процесу кваліфікованих викладачів, які мають високий рівень деонтологічної культури. Необхідно створити умови для самостійної роботи й самовдосконалення майбутніх викладачів, проводити моніторинг та оцінку результативності реалізації програми розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Упровадження вищезазначених заходів дасть змогу сформувати у майбутніх викладачів високий рівень деонтологічної культури, що сприятиме їхній успішній професійній діяльності та формуванню у слухачів високих моральних якостей.

Важливим моментом апробації структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ стане забезпечення педагогічних умов її розвитку. На основі аналізу наукових праць та

власного досвіду військово-професійної діяльності ми змогли виділили три педагогічні умови розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ, відображені на рис. 2.14.

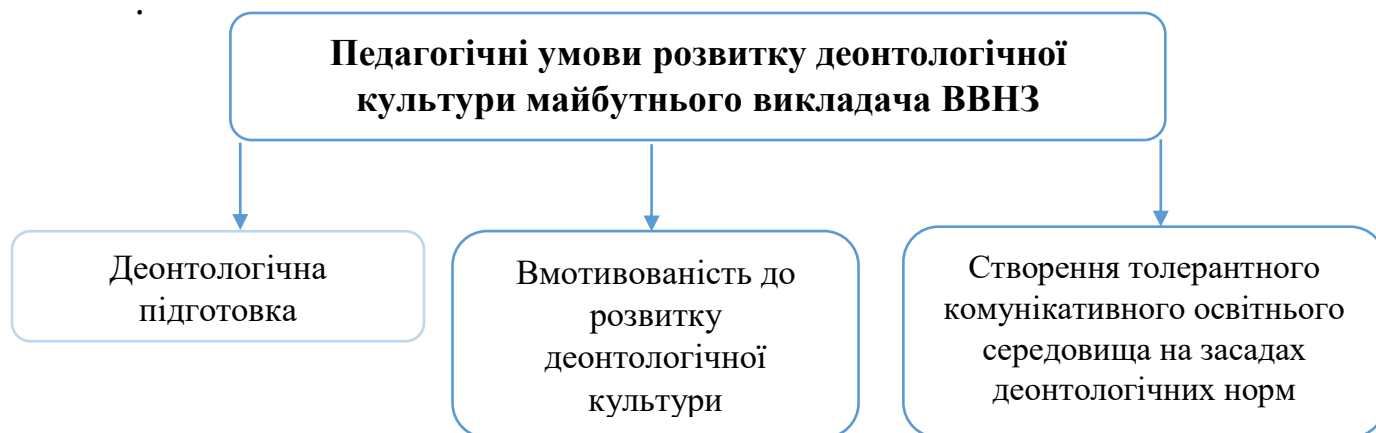

Рис. 2.14. Педагогічні умови розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ

Деонтологічна підготовка передбачає систематичне та цілеспрямоване навчання майбутніх викладачів ВВНЗ основам деонтології, етики та педагогічної майстерності. Це може містити в собі вивчення теоретичних принципів деонтології, етичних норм поведінки в педагогічній діяльності, оволодіння методами етичного аналізу та ухвалення рішень, а також розвиток навичок саморефлексії та самовдосконалення. Ми вважаємо, що деонтологічна підготовка є фундаментом для розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ. Вона надає знання та навички, необхідні для ухвалення етично обґрунтованих рішень у складних педагогічних ситуаціях, а також сприяє формуванню особистісних якостей, зокрема відповідальності, чесності, справедливості та поваги до гідності особистості.

Умотивованість до розвитку деонтологічної культури передбачає наявність у майбутнього викладача внутрішнього прагнення до постійного самовдосконалення та розвитку своїх деонтологічних якостей. Може бути обумовлено особистими цінностями, прагненням до професійного зростання, бажанням бути взірцем для слухачів (курсантів) або щирою зацікавленістю в

етичних аспектах професійно-педагогічної діяльності. Внутрішня мотивація є ключовим фактором, що стимулює викладача до активної роботи над розвитком деонтологічної культури, робить цей процес більш стійким та результативним, а також сприяє формуванню стійких деонтологічних переконань.

Створення толерантного комунікативного освітнього середовища на засадах деонтологічних норм передбачає створення у ВВНЗ атмосфери взаємоповаги, відкритості та довіри, де етичні норми поведінки чітко артикулюються, дотримуються та поважаються всіма учасниками освітнього процесу. Ця умова може бути досягнута шляхом запровадження деонтологічних кодексів, проведення тренінгів та семінарів з етики, а також створення механізмів для етичного вирішення конфліктів.

Також варто виділити створення сприятливого комунікативного середовища, що сприяє формуванню деонтологічної культури як викладача, так і слухача (курсанта). Воно надасть можливість відкритого обговорення етичних проблем, обміну досвідом та взаємного навчання. Таке середовище мінімізує ризики виникнення неетичних ситуацій і сприятиме розвитку культури відповідальності за свої дії. Упровадження зазначених педагогічних умов у практику діяльності ВВНЗ сприятиме підвищенню рівня деонтологічної культури і викладачів і майбутніх викладачів, покращенню якості освітнього процесу, зміцненню авторитету педагогічної професії, вихованню слухачів у дусі етичних цінностей. Важливо зазначити, що всі три педагогічні умови тісно пов'язані між собою та доповнюють одна одну.

Деонтологічна підготовка надає знання та навички, необхідні для розвитку деонтологічної культури, вмотивованість стимулює як викладача, так і слухача до активної роботи над собою, а сприятливе комунікативне середовище створює умови для реалізації цієї роботи.

Таким чином, зазначені педагогічні умови є важливою складовою структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ (рис. 2.15).

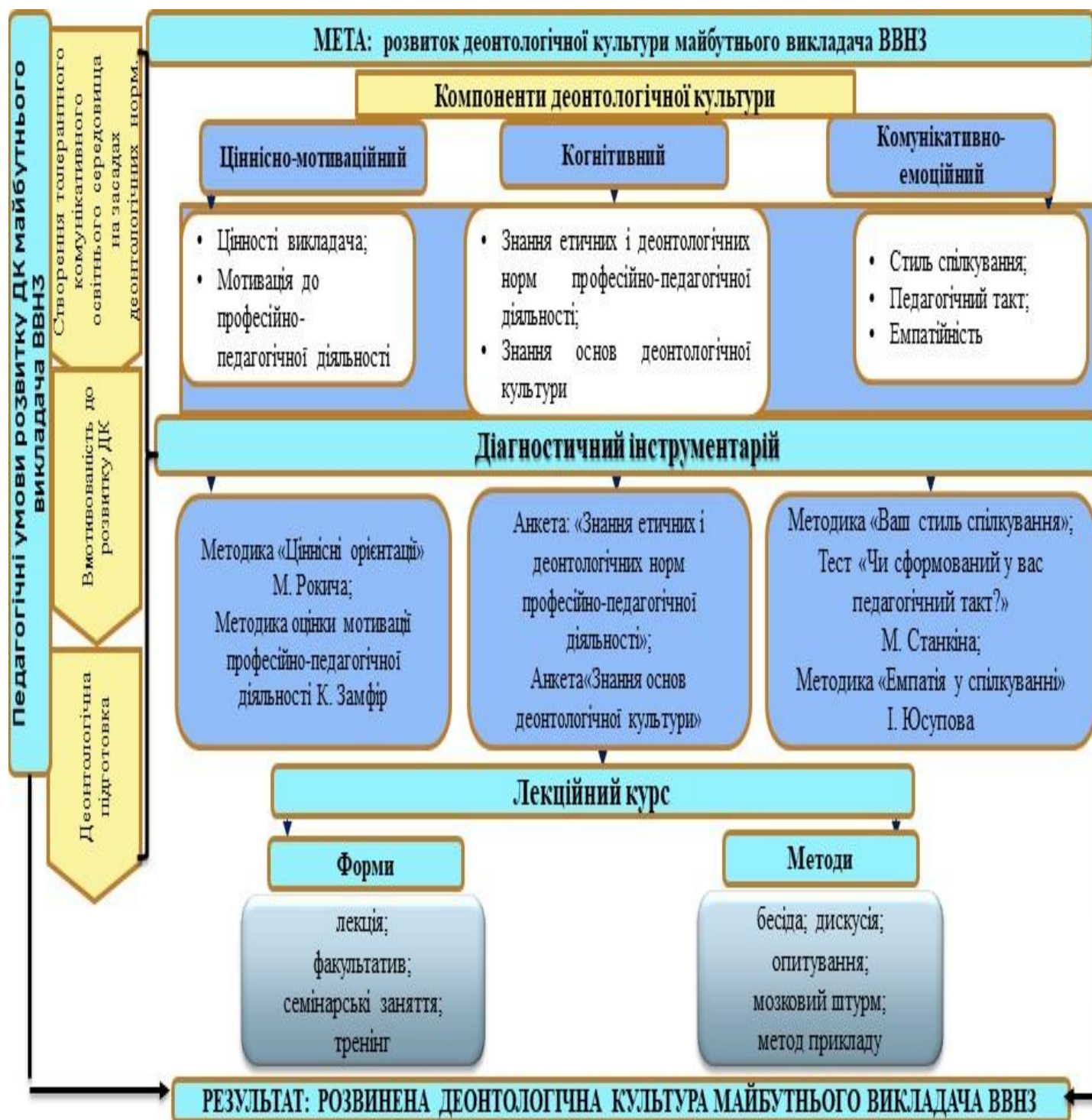

Рис. 2.15. Структурно-функціональна модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ

Метою реалізації моделі визначено розвиток деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ, а результатом – підвищення рівня розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ за трьома компонентами (ціннісно-мотиваційним, когнітивним, комунікативно-емоційним).

Ціннісно-мотиваційний компонент орієнтований на формування ціннісних орієнтацій майбутнього викладача ВВНЗ, виховання поваги до особистості, прав і свобод людини, розвиток патріотизму, любові до Батьківщини, готовності до її захисту, формування відповідальності за свої дії та вчинки, розуміння важливості деонтологічних принципів для професійно-педагогічної діяльності викладача ВВНЗ, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку, бажання бути прикладом для своїх слухачів (курсантів).

Когнітивний компонент спрямований на засвоєння знань про деонтологічні принципи та норми; вивчення нормативно-правових актів, що регулюють діяльність військовослужбовців і викладачів ВВНЗ, ознайомлення з етичними кодексами викладача ВВНЗ та офіцера, аналіз етичних казусів, що виникають у професійній діяльності, розвиток деонтологічного мислення, здатність до етичного аналізу ситуацій, розуміння етичних наслідків своїх дій та уміння приймати етично обґрунтовані рішення.

Комунікативно-емоційний компонент спрямований на формування навичок етичного спілкування, уміння вести конструктивний діалог зі слухачами та всіма суб'єктами освітнього процесу, уміння висловлювати свою думку аргументовано та етично, уміння слухати та розуміти інших, розвиток емпатії та співпереживання, здатність ставити себе на місце слухача (курсанта), розуміння їхніх почуттів та переживань, готовність допомогти тим, хто цього потребує.

Важливо зазначити, що всі три компоненти деонтологічної культури тісно пов'язані між собою. Формування ціннісної орієнтації та мотивації до розвитку деонтологічної культури є основою для засвоєння знань та навичок. Вираження засвідчує гуманність, розуміння слухача (курсанта). Розвиток деонтологічного

мислення та навичок етичного спілкування сприяє практичному застосуванню знань про деонтологічні принципи та норми.

Усі складові структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ спрямовані на досягнення результату – підвищення рівня розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Запровадження цієї моделі сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, забезпечує морально-етичну стійкість майбутніх викладачів ВВНЗ, що є запорукою їх успішної професійно-педагогічної діяльності у вищих військових навчальних закладах.

Важливою складовою структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ є пропонуваній нами лекційний спецкурс «Деонтологічна культура викладача ВВНЗ: принципи, методи та практики» (додаток В).

Мета спецкурсу – сформувати у майбутніх викладачів ВВНЗ стійкі деонтологічні переконання та надати їм знання, необхідні для застосування деонтологічних принципів у професійно-педагогічній діяльності. Необхідно навчити майбутніх викладачів ВВНЗ основним поняттям та принципам деонтології, ознайомити їх з етичними кодексами й нормами, що регулюють діяльність викладача ВВНЗ, розвинути в майбутніх викладачів навички етичного аналізу та ухвалення рішень, навчити методам вирішення етичних дилем та конфліктних ситуацій, а також сприяти формуванню в них стійких деонтологічних переконань.

Завдання, що покладаються на спецкурс:

- розкрити теоретичні основи педагогічної деонтології та професійної етики викладача ВВНЗ;
- проаналізувати етичні проблеми, з якими стикаються викладачі ВВНЗ у професійно-педагогічній діяльності;

- ознайомити викладачів ВВНЗ з методами та практиками розвитку деонтологічної культури;
- сформувати у викладачів ВВНЗ навички самоаналізу та самовдосконалення.

Після закінчення спецкурсу майбутні викладачі ВВНЗ повинні мати чітке уявлення про деонтологію та професійну етику викладача ВВНЗ, знати етичні кодекси та норми, що регулюють діяльність викладачів у ВВНЗ, уміти етично аналізувати ситуації та ухвалювати етично обґрунтовані рішення, вирішувати етичні дилеми та конфліктні ситуації, мати стійкі деонтологічні погляди та переконання.

Однією з переваг спецкурсу є системний підхід, що дає цілісне уявлення про деонтологію, її принципи, методи та практики, а практична спрямованість спецкурсу дає змогу майбутнім викладачам ВВНЗ відпрацювати навички застосування деонтологічних принципів у педагогічних ситуаціях.

У спецкурсі застосовуються інтерактивні технології навчання, що передбачає активну участь майбутніх викладачів ВВНЗ у дискусіях, обговореннях, аналізі кейсів, що, зі свого боку, робить навчання більш цікавим та ефективним. Використання сучасних методів навчання, зокрема проблемно-пошукового, моделювання, дискусії, аналізу педагогічних ситуацій, самоаналізу сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Лекційний спецкурс «Деонтологічна культура викладача ВВНЗ: принципи, методи та практики» стане ефективним інструментом для розвитку деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, а також спонукатиме до вироблення й дотримання у професійно-педагогічній діяльності високих деонтологічних норм і принципів, майбутнього викладача спонукатиме стати зразком для наслідування для своїх слухачів та здобути авторитет в освітньо-науковому середовищі.

Висновки до другого розділу

У розділі представлено структуро-функціональну модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу; обґрунтовано критерії, показники та рівні розвиненості деонтологічної культури; описано процедуру дослідження розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ; здійснено аналіз та подано результати констатувального етапу педагогічного експерименту; охарактеризовано використані методи дослідження.

На пілотному етапі дослідження зафіксовано, що рівень розвитку деонтологічної культури викладачів приділяється недостатня увага. Дослідження показало, що деонтологічна культура майбутніх викладачів ВВНЗ є важливим фактором їхньої професійної підготовки. Необхідно вдосконалити систему підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ, акцентуючи увагу на розвитку їхньої деонтологічної культури.

Рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ (на констатувальному етапі) показали, що на репродуктивному рівні компоненти ціннісно-мотиваційний, когнітивний та комунікативно-емоційний становлять – 18,6 %; конструктивному рівні – 49,3 %; творчому – 32 %. Аналіз даних констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчує, що більшість майбутніх викладачів ВВНЗ (49,3%) знаходяться на конструктивному рівні розвитку деонтологічної культури, що свідчить про сформованість у них базових етичних знань, умінь та навичок. Проте, значна частка (32%) потребує вдосконалення своїх етичних якостей, а 18,6% знаходяться на початковому етапі формування деонтологічної культури. Це свідчить про необхідність розробки та впровадження структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ. Структурно-функціональна модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ являє собою

комплексну систему, що охоплює всі аспекти цього процесу. Вона враховує специфіку військової професії та спрямована на інтеграцію морально-етичних принципів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів. Рівні розвиненості деонтологічної культури, ґрунтовані на принципах моралі, етики та відповідальності і є невід'ємною складовою професійної діяльності викладача ВВНЗ. Модель слугує інструментом для формування та вдосконалення цієї культури, що, в свою чергу, сприяє підготовці висококваліфікованих та морально стійких фахівців, готових до виконання своїх професійних обов'язків у відповідності з високими етичними стандартами.

Окрім цього, запропоновано лекційний спецкурс «Деонтологічна культура викладача ВВНЗ: принципи, методи та практики» основна мета якого полягає у тому, щоб сформувати у майбутніх викладачів ВВНЗ стійкі деонтологічні переконання та надати їм знання, необхідні для застосування деонтологічних принципів у професійно-педагогічній діяльності.

Оцінювання та аналіз результатів експериментальної роботи з розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ підтвердили ефективність розробленого технологічного забезпечення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра запропоновано теоретичне узагальнення та розроблена структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу, що полягає у здійсненні теоретико-методичного аналізу засад розвитку деонтологічної культури та розробці змістово-методичного забезпечення щодо розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань:

- проведення теоретико-методичного аналізу проблеми розвитку деонтологічної культури викладача;
- обґрунтовано показники та визначено рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів;
- розроблено структурно-функціональну модель розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розвитку показників деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Теоретико-методичний аналіз засад розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ показав, що підходи Г. Караханової, С. Хлєстової, Ю. Шевченко, І. Шеплякової щодо розуміння понять «культура», «деонтологічна культура», базується на моралі, педагогічній вимогливості, справедливості, честі, гідності, совісті, дотриманні етичних норм у професійно-педагогічній діяльності та принципів педагогічної деонтології. Основна її специфіка полягає в тому, що вона проявляється в чіткому розумінні й виконанні викладачем ВВНЗ свого військово-професійного обов'язку. Таким чином, аналізуючи погляди вітчизняних та зарубіжних учених на природу деонтологічної культури особистості, можна зробити наступні висновки:

–деонтологічна культура особистості є складним і багатогранним феноменом, що має важливе значення для успішності в будь-якій сфері діяльності;

–деонтологічна культура особистості є системою моральних норм, цінностей, установок та уявлень, що визначають професійну поведінку людини;

–деонтологічна культура особистості є важливою складовою професійної культури та основою підготовки фахівця.

2. Визначено показники та рівні розвиненості деонтологічної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів, структуру деонтологічної культури викладача ВВНЗ, що містить ціннісно-мотиваційний, когнітивний, комунікативно-емоційний компоненти. *Ціннісно-мотиваційний компонент* представляє сукупність педагогічних цінностей викладача ВВНЗ, його педагогічну спрямованість та мотивацію до професійно-педагогічної діяльності. *Когнітивний компонент* відображає розуміння засад педагогічної деонтології, знання етичних і деонтологічних норм, основ педагогічної, деонтологічної культури. *Комунікативно-емоційний компонент* деонтологічної культури охоплює дотримання морально-етичних і деонтологічних норм у процесі педагогічного спілкування із слухачами та колегами, визначив стиль педагогічного спілкування, прояв педагогічного такту, емоційну складову спілкування та поведінки викладача. Установлено також, що педагогічна деонтологія розкриває етичні й деонтологічні засади підготовки відповідального, дисциплінованого та морально стійкого викладача ВВНЗ. Також, було визначено три педагогічні умови розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ, такі як: *деонтологічна підготовка, вмотивованість до розвитку деонтологічної культури та створення толерантного комунікативного освітнього середовища на засадах деонтологічних норм.*

Основною метою моделі є розвиток деонтологічної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Зокрема формування в них глибокого розуміння етичних норм

та принципів військової педагогічної діяльності; розвиток умінь застосовувати ці норми та принципи на практиці; стимулювання, прагнення до самовдосконалення та розвитку деонтологічної культури. Досягнення цієї мети буде сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ; зміцненню авторитету професії військового педагога, підвищенню рівня морально-етичної культури.

Важливим моментом апробації структурно-функціональної моделі розвитку деонтологічної культури майбутнього викладача ВВНЗ стане забезпечення педагогічних умов її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О. Ф. Гуманістичні педагогічні цінності майбутніх педагогів як основа педагогічної діяльності. Запорізький національний університет. 2019. С. 17–28. Електронний ресурс, URL: <https://imidg.ucoz.ua/knigy/pnauk3.pdf#page=17> (Дата звернення: 17.04.2024).
2. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій. Київ : Генеза, 1993. 360 с.
3. Білан Т. О. Роль інтелекту та емоцій у педагогічній взаємодії. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche*. 2022. С. 208–210. Електронний ресурс, URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1175/1200>. (Дата звернення: 17.04.2024).
4. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. ~~Загальна педагогіка та історія педагогіки~~. Київ, 2004. 27 с.
5. Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології : навч. посіб. Харків : Нове слово, 2003. 200 с.
6. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2004. 38 с.
7. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 2. С. 169.
8. Вітченко А. О., Осьодло В. І. Педагогіка вищої військової школи : підруч. Київ : НУОУ, 2017. 504 с.
9. [Гарієвський Ю. В.](#) Педагогічні цінності – об’єкт дослідження педагогічної аксіології. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-*

виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. пр. Рівне : РВЦ МЕНУ, 2013. С. 19–26.

10. Герасімова Н. Є. Емпатія у системі педагогічної діяльності. Електронний ресурс, URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6226/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82..pdf>. (Дата звернення: 17.04.2024).

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

12. Залюбівська О. Б. Риторична культура у колі суміжних понять (до питання визначення риторичної культури). *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012. № 6. С. 42–47.

13. Зязюн І. А. Філософія ціннісних відношень. *Інноваційність у науці і освіті*, 2013. № 5. С. 74–82

14. Іштван І. А. Артикуляція як позиційне висловлювання в дискурсивному просторі риторики культури : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2012. 203 с.

15. Інноваційна складова професійного розвитку сучасного вчителя : метод, кейс проф. знахідок, уроків та виховних заходів з досвіду роботи вчителів – учасників шкільного проєкту «Успішний професійний розвиток учителів як складова освітнього лідерства в умовах Нової української школи» школи І—ІІІ ступенів № 300 Деснянського р-ну міста Києва. Київ : ЮСТОН, 2018. 168 с.

16. Кожушкіна Т. Л. Щодо змістового аналізу поняття «культура міжособистісної взаємодії». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки*. 2018. № 2 (16). С. 27–33. Електронний ресурс, URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69923c22-8287-4e87-9611-333e6c795388/content>. (Дата звернення: 22.03.2024).

17. Кормич Л. І. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття). Харків : Одиссей, 2004. 304 с.

18. Красницька О. В. Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2017. № 2 (36). С. 117–127.
19. Красницька О. В. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Кондор, 2020. 528 с.
20. Красницька О. В. Риторична освіченість викладача вищого військового навчального закладу. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали III міжнар. наук. конф. (Черкаси, 29 липня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 243–245. Електронний ресурс, URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/182>. (Дата звернення: 05.04.2024).
21. Красницька О. В. Автентичність викладача-лідера. *Вища освіта України*. 2023. № 4. С. 64–72. Електронний ресурс, URL: [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).09). (Дата звернення: 25.04.2024).
22. Красницька О. В. Постать сучасного викладача: справжність і фейковість. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 11–17. Електронний ресурс, URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-11-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-11-17). (Дата звернення: 25.04.2024).
23. Кусий Ю. О. Педагогічна деонтологія. *Директор школи*. 1998. № 29. С. 5–7.
24. Руденко В. А. Анкета та інтерв'ю в педагогічному дослідженні *Педагогіка*. 2002. № 10. С. 69
25. Саракун Л. П. Експлікація поняття «культура» в сучасному філософському дискурсі. Електронний ресурс, URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/74ebb74e-d151-463b-b3ad-b60399ba4c35/content>. (Дата звернення: 25.04.2024).

26. Серeda I. B. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навч.-метод. посіб. Миколаїв, 2020. 184 с.
27. Стельмах Н. В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 17. С. 149–153.
28. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк, 1976-1977. – Т. 4. С. 393–626.
29. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : підручник. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.
30. Хлестова С. С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2011. 22 с.
31. Хлестова С. С. Деонтологічна культура. Вінниця, 2010. 60 с.
32. Хлестова С. С. Аналіз стану сформованості деонтологічної культури студентів медичних та педагогічних вищих навчальних закладів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. ; [за ред. В. І. Шахова]. Випуск 32. Вінниця : Планер, 2010. С. 411–417. (Серія: Педагогіка і психологія).
33. Хлестова С. С. Ретроспективний аналіз проблем професійної етики. *Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. Київ, 2008. С. 69–72.
34. Хлестова С. С. Місце деонтологічної культури у професійній діяльності майбутніх педагогів. *Етновиховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 2010. С. 95–99.
35. Хлестова С. С. Деонтологічна культура як складова професійної діяльності майбутніх педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 10. С. 38–43.

36. Хлестова С. С. Історичний аналіз проблем розвитку культури та створення її філософських концепцій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* : зб. наук. пр. ; [за ред. В. І. Шахова]. Випуск 30. Вінниця : Планер, 2010. С. 131–135. (Серія: Педагогіка і психологія).

37. Хміляр О. Ф. Вчинковий потенціал як провідний компонент у формуванні конкурентоспроможного фахівця. *Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 вересня 2009). Севастополь : Севастопольський нац. техн. ун-т. 2009. С. 127–129.

38. Хміляр О. Ф. Вплив мотиваційних чинників на процес регуляції поведінки особистості. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти* : зб. матеріалів II міжнар. наук.-метод. конф. (Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р.). С. 106–108.

39. Хміляр О. Ф. Команда серед команд. Чому мала команда є ефективною бойовою одиницею? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія*. 2024. № 1. С. 53–59. Електронний ресурс, URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.10>.

40. Хоружа Л. Л. Педагогічна деонтологія. Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 96 с.

41. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. / Л. О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.

42. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. : видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.

43. Шеплякова І. О. Деонтологічна культура: до визначення поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. № 33. С. 427–432.

44. Шеплякова І. О. Ціннісний компонент деонтологічної культури соціального педагога. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 11 (16). С. 254–266. Електронний ресурс, URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11\(16\)-254-266](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11(16)-254-266).
45. Шкляєва Г. О. Деонтологічна культура як професійна якість майбутнього педагога. *Дитинство XXI століття: інноваційна освіта* : матеріали IV всеукр. наук.-практ. конф., 22 жовтня 2021. Кременчук, Україна. С. 259–262.
46. Шкляєва Г. О. Деонтологічна складова підготовки сучасного педагога. Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. № 3. С. 18–27.
47. Ясененко В. М. Педагогічні умови ефективності організації підготовки майбутніх фахівців військової логістики у вищих військових навчальних закладах. *Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського*. Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. № 7–8. С. 221–231.
48. Надольний І. Ф. Філософський енциклопедичний словник. Київ. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2002. 832 с.
49. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, Либідь. 182 с.
50. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посібн. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2007. 168 с.
51. Kohlberg Lawrence. *The Philosophy of Moral Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1981. 441 p.
52. Kant I. *Observations on the sense of beauty and the sublime. Works in six volumes; Nabljudeniya nad chuvstvom prekrasnogo i vozvyshennogo. Sochineniya*

v shesti tomakh. Izdatel'stvo social'no-ekonomicheskoy literatury «Mysl'» Publ., 1964. V. 2. P. 125–183.

53. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ : «Букрек», 2018. 320 с.

54. Гриньова В. М. Педагогічна культура майбутнього вчителя : навч. посіб. Харків, 1996. 104 с.

55. Лугаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2013. 156 с.

56. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. Київ : Книга, 2005. 528 с.

57. Плиска Ю. С. Особистісна педагогічна культура вчителя в Україні і Польщі: тенденції розвитку : монографія. Острог : вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. 408 с.

58. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с. Електронний ресурс, URL: <https://westudents.com.ua/knigi/532-psihologyaspilkuvannyaafilonenkomm.htm> l.

59. Саракун Л. П. Експлікація поняття «культура» в сучасному філософському дискурсі. Електронний ресурс, URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/74ebb74e-d151-463b-b3ad-b60399ba4c35/content>.

60. Кожушкіна Т. Л. Щодо змістового аналізу поняття «культура міжособистісної взаємодії». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки*. 2018. № 2 (16). С. 27–33. Електронний ресурс, URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69923c22-8287-4e87-9611-333e6c795388/content>.

61. Шеплякова І. О. Деонтологічна культура соціального педагога: до визначення поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. № 33 (86). С. 427–432.

62. Красницька О. В. Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*, 2017. № 2 (36). С. 117–127.
63. Хміляр О. Ф. Команда серед команд. Чому мала команда є ефективною бойовою одиницею? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія*. 2024. № 1. С. 53–59. Електронний ресурс, URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.10>.
64. Хміляр О. Ф. Вчинковий потенціал як провідний компонент у формуванні конкурентоспроможного фахівця. *Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу* : матеріали міжнар. наук. конф. Київ, 21–23 вересня 2009 р. Севастополь : Севастопольський нац. техн. ун-т, 2009. С.127–129.
65. Шеплякова І. О. Ціннісний компонент деонтологічної культури соціального педагога. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 11 (16). С. 254–266. Електронний ресурс, URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11\(16\)-254-266](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11(16)-254-266)
66. Гарієвський, Ю. В. Педагогічні цінності – об’єкт дослідження педагогічної аксіології. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ* : зб. наук. пр. Вип. 1 (19). Рівне : РВЦ МЕРУ, 2013. С. 19–26.
67. Герасімова Н. Є. Емпатія у системі педагогічної діяльності. *Ministry of education and science of Ukraine*. Електронний ресурс, URL: <https://imidg.ucoz.ua/knigy/pnauk3.pdf#page=17>. С. 17–28. (Дата звернення: 21.03.2024)
68. Білан Т. О. Роль інтелекту та емоцій у педагогічній взаємодії. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche*. Bologna, Repubblica Italiana p. 208–210. Електронний ресурс, URL:

<https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1175/1200>. (Дата звернення: 01.04.2024).

69. Шкляєва Г. О. Деонтологічна складова підготовки сучасного педагога, обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022, № 3. СТОРІНКА???

70. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 2. С. 169.

71. Акімова О. В., Галузяк В. М. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх вчителів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. С. 6–30.

72. Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2017. 242 с.

73. Зельницький А. М. Викладач вищого військового навчального закладу в сучасних умовах: розвиток професійної компетенції – нові виклики. *Військова освіта*. 2016. № 2 (34). С. 83–92.

74. Венцева Н. О., Карапетрова О. В. Моделювання компетентнісної професійної освіти в контексті євроінтеграції. Монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2021. 356 с.

75. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Електронний ресурс, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>. (Дата звернення 18.03.2024).

76. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: навч. посібн. для магістрантів і аспірантів. Київ : ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТА

«Знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності»

Шановні слухачі! Вам пропонується ряд тверджень. Розгляньте послідовно кожне й оцініть їх за допомогою трьох варіантів відповідей: «так», «іноді», «ні».

Обраний варіант відзначте знаком «+». Зазначте, будь-ласка, Ваш вік _____ та курс навчання _____

№	Варіант запитання	Так	Іноді	Ні
1.	Міркуєте Ви над змістом понять «етика», «деонтологічна норма», «успішна професійна діяльність»			
2.	Чи розумієте Ви зміст поняття «етична норма» професійної діяльності?			
3	Чи розумієте Ви зміст «деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності»			
4..	Чи знаєте Ви принципи педагогічної деонтології?			
5.	Чи можете Ви виокремити структурні елементи деонтологічної культури?			
6.	Як Ви вважаєте, знання етичних і деонтологічних норм професійно-педагогічної діяльності є маркерами забезпечення успішної постаті фахівця?			

* на відповідь «так» – після проведення опитування необхідно дати розгорнуту відповідь: номер запитання – розгорнута відповідь.

ДОДАТОК Б

АНКЕТА

«Знання основ деонтологічної культури»

Шановні слухачі! Вам пропонується ряд тверджень. Розгляньте послідовно кожне й оцініть їх за допомогою трьох варіантів відповідей: «так», «іноді», «ні».

Обраний варіант відзначте знаком «+». Зазначте, будь-ласка, Ваш вік _____ та курс навчання _____

№	Варіант запитання	Так	Іноді	Ні
1.	Чи можете Ви визначити особистісні якості майбутнього викладача ВВНЗ у змісті деонтологічної культури?			
2.	Чи можете Ви виокремити етичні принципи основ деонтологічної культури?			
3.	Які є особливості ранжування деонтологічної культури? Чи можете Ви їх визначити?			
4.	Чи є у Вас практичний досвід реалізації у векторі деонтологічної культури?			
5.	Чи можете Ви визначити перепони у векторі розуміння основ деонтологічної культури?			
6.	Чи повинні майбутні викладачі ВВНЗ отримувати додаткову освіту у змісті формування деонтологічної культури?			
7.	Чи впливають деонтологічні норми поведінки викладача впливають на його авторитет?			
8.	Чи впливає деонтологічна культура викладача на мотивацію слухачів до навчання?			

* на відповідь «так» – після проведення опитування необхідно дати розгорнуту відповідь: номер запитання – розгорнута відповідь.

ДОДАТОК В
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Навчально-науковий інститут воєнної історії

Кафедра суспільних наук

**«ДЕОНТОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ВВНЗ:
ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ТА ПРАКТИКИ»**

Курс лекцій

для слухачів спеціальності 011 “ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ”

Київ

2024

Пояснювальна записка

У сучасному світі, де знання та професіоналізм відіграють все більшу роль, зростає значення деонтологічної культури викладача вищого навчального закладу (ВВНЗ). Деонтологія, як наука про моральні принципи та норми поведінки, має особливо важливе значення для викладачів ВВНЗ, адже саме вони формують майбутніх фахівців, які будуть нести відповідальність за суспільство.

Викладач ВВНЗ – це не просто людина, яка володіє знаннями з певної галузі та вміє їх передавати. Це також наставник, лідер, який своїми діями та ставленням до слухачів (курсантів) формує їхні цінності та моральні орієнтири, уміння щодо володіння різноманітним арсеналом педагогічних засобів, готовності до етично адекватної поведінки в різних ситуаціях.

Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням майбутніми викладачами норм і принципів педагогічної етики, відповідною деонтологічною підготовкою. Тому деонтологічна культура викладача ВВНЗ є невід'ємною частиною його професійної компетенції.

Проблема педагогічної етики, як базової складової у формуванні професійності майбутніх викладачів ВВНЗ, актуалізує необхідність введення до навчальних планів вищих педагогічних закладів освіти дисципліни "Педагогічна деонтологія". Вона передбачає теоретичне і практичне опанування основ педагогічної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії на етичних засадах та ін. Вивчення цього курсу дасть змогу майбутнім викладачам оцінити свій стан розвитку моральної свідомості і шляхом рефлексії відшукати нормативне в індивідуальному; аналізувати факти реального педагогічного процесу крізь призму морального вибору: сформувати позитивне ставлення до себе та інших учасників навчально-виховного процесу тощо.

Зміст лекційного курсу:

Мета курсу: розвиток та формування у майбутніх викладачів ВВНЗ моральних цінностей педагогічної професії через засвоєння її нормативних засад, розвиток і саморозвиток професійної етичної культури на рефлексивній основі.

Завдання курсу:

- розкриття соціальної та виховної значущості дотримання викладачем норм педагогічної етики у професійно-педагогічній діяльності, особливостей етичної поведінки викладача при розв'язанні складних педагогічних ситуацій;
- ознайомлення майбутнього викладача з принципами, нормами і правилами професійно-педагогічної поведінки;
- формування моральних цінностей педагогічної професії та відповідних якостей викладача;
- розвиток у майбутніх викладачів етичної культури на рефлексивній основі, спонукання їх до самоаналізу своїх вчинків;
- визначення типових помилок педагогічної поведінки, пов'язаних із порушенням норм педагогічної моралі;

Розподіл навчального часу

Тема	Кількість годин		Форма семестрового контролю
	Всього	Лекції	
Лекція.1 Вступ до деонтології. Генезис розвитку деонтологічної культури.	30	4	
Лекція 2. Етичні норми та принципи діяльності викладача ВВНЗ.		2	
Лекція 3. Методи та практики формування деонтологічної культури викладачів.		4	
Лекція 4. Деонтологічні аспекти педагогічної діяльності.		2	
Лекція 5. Етичні норми та принципи діяльності викладача ВВНЗ.		4	
Лекція 6. Деонтологічні аспекти виховного процесу		4	
Лекція 7. Деонтологічні аспекти управлінської діяльності.		4	
Лекція 8. Підсумки курсу. Актуальні проблеми деонтології викладача ВВНЗ.			6
Всього	30	24	залік

ЗМІСТ

ВСТУП.....

Лекція 1: Вступ до деонтології. Генезис розвитку деонтологічної культури.

1. Поняття деонтології та її значення для професійної діяльності викладача.
2. Історичний розвиток та основні принципи деонтологічних норм для викладачів.
3. Роль деонтології у формуванні професійної етики викладача.

Лекція 2: Етичні норми та принципи діяльності викладача ВВНЗ

1. Етика наукової та педагогічної діяльності викладача Нормативно-правові основи деонтологічної культури викладача ВВНЗ.
2. Етичні принципи взаємовідносин викладача з слухачами, колегами та адміністрацією ВВНЗ.

Лекція 3: Методи та практики формування деонтологічної культури викладачів

1. Самовиховання та самовдосконалення викладача як основа деонтологічної культури.
2. Використання деонтологічних знань у навчанні та вихованні слухачів (курсантів).

Лекція 4: Деонтологічні аспекти педагогічної діяльності

1. Етика викладання навчальних дисциплін, проведення занять, семінарів та інших форм навчальної роботи.
2. Деонтологічні аспекти наукової діяльності.

Лекція 5: Етичні норми та принципи діяльності викладача ВВНЗ

1. Законодавство України про освіту та його деонтологічні аспекти.
2. Кодекс честі викладача вищого навчального закладу України.

Лекція 6: Деонтологічні аспекти виховного процесу

1. Етика формування особистості студента.
2. Етика виховання патріотизму, громадянської відповідальності та інших моральних якостей.

Лекція 7: Деонтологічні аспекти управлінської діяльності

1. Етика керівної діяльності у ВВНЗ.
2. Етика прийняття управлінських рішень та взаємовідносини керівника з підлеглими.
3. Етика запобігання та вирішення конфліктів.

Лекція 8: Підсумки курсу. Актуальні проблеми деонтології викладача ВВНЗ

1. Узагальнення основних принципів та норм деонтологічної культури викладача ВВНЗ.
2. Актуальні проблеми деонтології викладача в умовах сучасного суспільства.
3. Шляхи та перспективи розвитку деонтологічної культури викладача ВВНЗ.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Навчально-науковий інститут воєнної історіїКафедра суспільних наук

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник кафедри

«__» _____ 20__ р.

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКАдля проведення лекційного заняття
з навчальної дисципліни**Тема 1. Основи деонтології.****Заняття 1 Вступ до деонтології. Генезис розвитку деонтологічної культури.****Навчальний час** – 4 години.

Обговорено та схвалено на засіданні кафедри

_____ 20__ р., протокол № __

Київ-2024

Тема: Вступ до деонтології. Генезис розвитку деонтологічної культури.

Мета: сформувати цілісне уявлення про деонтологію, деонтологічну культуру особистості, з'ясувати вимоги; розвивати аналітичні здібності слухачів; виховувати у них культуру педагогічного спілкування.

План

1. Поняття деонтології та її значення для професійної діяльності викладача.
2. Історичний розвиток та основні принципи деонтологічних норм для викладачів.
3. Роль деонтології у формуванні професійної етики викладача.

Література

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій. Київ : Генеза, 1993. 360 с.
2. Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології : навч. посіб. Харків : Нове слово, 2003. 200 с.
3. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого начального закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2011. № 2. С. 169.
4. Красницька О. В. Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2017. № 2 (36). С. 117–127.

I. Вступна частина.

1. Перевірка готовності слухачів до заняття.
2. Оголошення теми, навчальних питань.

II. Основна частина. Висвітлення навчальних питань.

Деонтологія, як система принципів та норм поведінки, має глибоке коріння в історії людства. Її елементи можна знайти в етичних вченнях Стародавньої

Греції та Риму, в релігійних текстах різних культур, а також у філософських працях Середньовіччя та Нового часу.

Однак, якщо говорити про сучасну деонтологію, як про систематизований підхід до вивчення моральних норм у професійній діяльності, то можна виділити кілька ключових постатей:

- Британський філософ XVIII століття Джеремі Бентам вважається одним із засновників утилітаризму, етичної теорії, яка оцінює дії з точки зору їхньої корисності та здатності приносити щастя. Бентам підкреслював важливість моральних норм для регулювання поведінки людей у різних сферах життя,
- Німецький філософ XIX століття Іммануїл Кант розробив концепцію деонтологічної етики, яка ґрунтується на думці про те, що моральні дії повинні відповідати певним принципам, а не
- Австрійський юрист і філософ XX століття Ганс Кусс ввів термін "деонтологія" в науковий обіг і зробив значний внесок у розвиток деонтологічних норм для різних професій.

Важливо зазначити, що деонтологія - це не статична система, а динамічно розвивається. З часом з'являються нові професії, змінюються суспільні норми та цінності, що зумовлює необхідність перегляду та адаптації деонтологічних принципів.

Деонтологія (від грецького "деон" - належне, обов'язок) - це система принципів та норм поведінки, що визначають моральні зобов'язання людини у певній сфері діяльності.

Педагогічна деонтологія - це галузь етики, яка вивчає моральні принципи та норми поведінки викладача, спрямовані на гуманне, шанобливе ставлення до особистості учня, на створення сприятливих умов для його навчання та розвитку.

Значення деонтології для професійної діяльності викладача:

- **Допомагає формувати моральні якості викладача:** чесність, справедливість, відповідальність, доброту, емпатію, повагу до особистості учня.
- **Визначає моральні норми поведінки викладача:** у стосунках з учнями, колегами, адміністрацією.
- **Сприяє створенню сприятливого психолого-педагогічного клімату в навчальному закладі.**
- **Забезпечує авторитет викладача серед учнів та колег.**
- **Допомагає викладачу у вирішенні складних педагогічних ситуацій.**

Деонтологічні принципи діяльності викладача:

- **Принцип гуманізму:** повага до особистості учня, його прав і свобод.
- **Принцип демократизму:** створення атмосфери рівності та співпраці у навчальному процесі.
- **Принцип науковості:** ґрунтування навчально-виховного процесу на наукових знаннях та принципах.
- **Принцип об'єктивності:** неупередженість, справедливість у оцінюванні знань та умінь учнів.
- **Принцип тактовності:** ввічливість, стриманість, коректність у спілкуванні з слухачами, колегами, адміністрацією.

Знання деонтологічних принципів та норм допоможе викладачу стати не лише кваліфікованим фахівцем, але й високоморальною людиною, здатною надати учням якісну освіту та виховання.

Розвиток деонтології в Новий час та епоху Просвітництва

З розвитком науки та суспільства деонтологічні норми для викладачів стали більш світськими.

Ян Амос Коменський (1592-1670) - чеський педагог, вважається одним із засновників наукової педагогіки. Він підкреслював важливість розумового та морального виховання, а також необхідність поваги до особистості учня.

Жан-Жак Руссо (1712-1778) - французький філософ, зробив значний внесок у розвиток теорії природного права.

Йоганн Генріх Песталоцці (1746-1827) - швейцарський педагог, виступав за гуманізацію освіти та створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини.

Сучасні деонтологічні норми для викладачів

У сучасному світі деонтологія є важливою складовою професійної етики викладача. Основні принципи деонтологічних норм для викладачів:

Принцип гуманізму: повага до особистості слухачів, його прав і свобод.

Принцип демократизму: створення атмосфери рівності та співпраці у освітньому процесі.

Принцип науковості: ґрунтування навчально-виховного процесу на наукових знаннях та принципах.

Принцип об'єктивності: неупередженість, справедливість у оцінюванні знань та умінь.

Принцип тактовності: ввічливість, стриманість, коректність у спілкуванні з слухачами, колегами, адміністрацією.

Значення деонтології для професійної діяльності викладача

Деонтологія має велике значення для професійної діяльності викладача:

Допомагає формувати моральні якості викладача: чесність, справедливість, відповідальність, доброту, емпатію, повагу до особистості.

Визначає моральні норми поведінки викладача: у стосунках з слухачами, колегами, адміністрацією.

Сприяє створенню сприятливого психолого-педагогічного клімату в навчальному закладі.

Забезпечує авторитет викладача серед слухачів та колег.

Допомагає викладачу у вирішенні складних педагогічних ситуацій.

Вивчення деонтології є важливою складовою підготовки викладача до професійної діяльності. Знання деонтологічних принципів та норм допоможе викладачу стати не лише кваліфікованим фахівцем, але й високоморальною людиною, здатною надати учням якісну освіту та виховання.

III. Заключна частина.

1. Висновки.

2. Підведення підсумків. Відповіді на запитання слухачів.

3. Завдання для самостійної роботи : *Написати власні деонтологічні норми та принципи діяльності викладача.*

Рекомендована література для вивчення:

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій. Київ : Генеза, 1993. 360 с.

2.Середа І. В. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навч.-метод. посіб. Миколаїв, 2020. 184 с.

3.Стельмах Н. В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 17. С. 149–153.

4. Шеплякова І. О. Деонтологічна культура : до визначення поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. № 33. С. 427–432.

Викладач кафедри _____